

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра японської філології

Кваліфікаційна робота магістра з японської філології
на тему: «СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В
ЯПОНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ»

Допущено до захисту
« ____ » _____ року

студентки групи МПяп 51-20
факультету сходознавства
освітньо-професійної програми Галузевий
переклад: японська мова, англійська мова
за спеціальністю 035 Філологія
спеціалізацією 035.069 Східні мови та
літератури (переклад включно), перша –
японська

Юшко Влади Віталіївни

Завідувач кафедри
японської філології

Науковий керівник:
**кандидат філологічних наук, доцент
Кравець Катерина Петрівна**

_____ Кравець К. П.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

ПЛАН

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	7
1.1 Основні положення про лексичні одиниці на позначення ввічливості в японській мові.....	7
1.2 Категорія адресива.....	11
1.3 Категорія гоноратива.....	16
1.4 Сучасні тенденції використання ввічливої мови.....	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	23
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В ЯПОНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	25
2.1 Характеристика відмінюваних лексичних одиниць на позначення ввічливості.....	25
2.1.1 Шаноблива мова 尊敬語/сонкейго/.....	26
2.1.2 Скромна мова 謙讓語/кенджоуго/.....	29
2.1.3 Ввічлива мова 丁寧語/тейнейго/.....	32
2.2 Характеристика невідмінюваних лексичних одиниць на позначення ввічливості.....	37
2.2.1 Шаноблива мова 尊敬語/сонкейго/.....	38
2.2.2 Ввічлива мова 丁寧語/тейнейго/.....	40
2.2.3 Скромна мова 謙讓語/кенджоуго/.....	42
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	42
РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В ЯПОНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	44
3.1 Семантичні характеристики лексичних одиниць на позначення ввічливості в японській художній літературі.....	44

3.1.1 Люб'язні стосунки 恩惠關係/ <i>онкей канкей</i> /.....	47
3.1.2 Стосунки між старшими та молодшими 先後關係/ <i>сенко канкей</i> /.....	54
3.1.3 Партнерські стосунки 利害關係 / <i>рігай канкей</i> /.....	54
3.1.4 Вертикальні стосунки 上下關係 / <i>джоуге канкей</i> /.....	59
3.1.5 Формальні відносини 信組關係 / <i>шінсо канкей</i> /.....	64
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	66
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72
АНОТАЦІЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ	76

ВСТУП

Японія у світі відома своєю ввічливістю та шанобливим ставленням до інших. Ці якості виражаються не тільки на рівні традицій, а ще на рівні слів. Однією з яскравих особливостей японської мови вважається існування так званих форм ввічливості – мовні засоби вираження різного роду соціальних (в широкому сенсі цього слова) відносин між мовцем, його співрозмовником і людьми, про яких іде мова.

Незважаючи на те, що ввічлива мова у носіїв та учнів часто асоціюється з ієрархічною будовою суспільства, яка існувала багато років тому, це уявлення досить поверхнєве та неповне.

Наразі постерігається тенденція нестандартного використання шанобливою лексики, замінюючи конотацію ієрархії та влади на почуття солідарності та доброзичливості. Звичайно одне значення не може витіснити інше повністю, оскільки ситуації використання бувають досить різноманітними, але співіснування різних форм сприйняття одного феномену необхідно більш детально розглянути.

Але чи дісно це нова тенденція? Для того, щоб глибше дослідити ввічливість в контексті японської мови, необхідно чітко розуміти, що цей термін означає. Універсального тлумачення немає, навіть серед носіїв однієї мови. Напевно це означає, що й в Японії система ввічливості не така однозначна, як її описують в підручниках.

Для більш широкого розуміння використання лексичних одиниць на позначення ввічливості необхідно враховувати якомога більше способів використання цієї лексики. На мій погляд найкращим прикладом цього є художня література. Якщо підручники надають тільки технічну інформацію, а в момент спілкування неможливо здогадатись про що думає співрозмовник, книжки можуть детально описувати не тільки мову, а й її сприйняття. Різноманітність стилів та жанрів надає можливість побачити найрізноманітніші взаємовідносини між людьми: ділові, інтимні, фамілярні, тд.

Звичайно не слід забувати, що літературні твори пишуться невеликою групою людей, іноді навіть однією особою, тому слід робити детальний аналіз декількох джерел для найкращих результатів. Це допоможе надати більш розгорнуту картину мови як її бачуть носії.

Актуальність теми обумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на дослідження лексичних одиниць на позначення ввічливості, з огляду на постійний розвиток цього про шарку японської мови.

Метою дослідження є виявлення структурних і семантичних особливостей лексичних одиниць на позначення ввічливості в японській художній літературі.

Для виконання поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити поняття ввічливості в загальній лінгвістиці і в японській мові;
- визначити особливості лексичних одиниць на позначення ввічливості в японській мові;
- визначити сучасні тенденції використання одиниць на позначення ввічливості в японській мові;
- проаналізувати структуру лексичних одиниць;
- проаналізувати семантику лексичних одиниць.

Об'єкт дослідження – це лексичні одиниці на позначення ввічливості в японській мові.

Предметом дослідження є структурні і семантичні особливості лексичних одиниць на позначення ввічливості в японській художній літературі.

Методи дослідження:

- метод структурного аналізу з метою виявлення системи відношень елементів в лексичних одиницях на позначення ввічливості в японській художній літературі;
- метод зіставного аналізу з метою виявлення тематичних груп лексичних одиниць на позначення ввічливості;
- метод прагматичного аналізу з метою виявлення внутрішніх закономірностей, яким відкорюється вибір та вживання лексичних одиниць на позначення ввічливості в японській художній літературі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше було проаналізовано структурні і семантичні особливості використання лексем на позначення ввічливості у художній літературі.

Практичне значення одержаних результатів є внеском до загальних відомостей про лексичні одиниці на позначення ввічливості в японській мові українською мовою. Аналіз одиниць з японської літератури дозволяє використовувати цей матеріал для викладання ввічливої мови більш наглядним чином.

Дослідження пройшло **апробацію** на міжнародній науково-практичній відеоконференції «Світ цінностей і цінності у світі», Київ, 13 – 14 травня 2021 року.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, висновків до всієї роботи, списку використаних джерел та резюме. Основний зміст магістерської роботи викладено на 71 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1 Основні положення про лексичні одиниці на позначення ввічливості в японській мові

Навіть якщо намагатися уникнути використання ввічливих або неввічливих форм слів, в японській мові цього неможливо зовсім уникнути. Навіть там, де нам здається немає прояви шанобливого ставлення можна її знайти.

Задля того, щоб краще аналізувати лексичні одици на позначення ввічливості в японській мові треба розтлумачити слово ввічливість. Оскільки це лінгвістичне явище, значення шукатимемо у відповідних джерелах.

Поняття про лінгвістичну ввічливість впровадили вчені Браун та Левінсон у своїй знаменитій праці про теорію універсальної ввічливості, в центрі якої постає поняття «обличчя». Згідно з основними положеннями, суть ввічливої поведінки полягає в збереженні «обличчя» співрозмовників за допомогою пом'якшення впливу «актів, які погрожують обличчю» (англ. Face-threatening acts). Автори виділяють негативну і позитивну ввічливість, а також пропонують певні стратегії для її успішної реалізації (Brown and Levinson, 1987).

Чимало вчених стверджували, що системи Далекого сходу, в тому числі і японська, занадто відрізняються від західних і тому класифікація повинна відрізнатись.

Наприклад, вчені Хілл, Іде, Ікута, Кавасакі та Огіно провели дослідження та зрівняли ввічливість в англійській та японській мовах. На базі здобутих емпіричних даних вони створили свою класифікацію, яка «підтримувала теорію Браун та Левінсон». Вони беруть за основу таке тлумачення: «ввічливість - одна з обмежень людської взаємодії, мета якої - враховувати почуття інших, встановлювати рівень взаємного комфорту та сприяти взаємозв'язку» (Hill, Ide, Ikuta, Kawasaki, Ogino, 1986).

Деякі вчені не згодні зі своїми попередниками на зовсім заперечують можливість універсальності інших систем та японської. У праці Лю та Аллен стверджується, що класифікації та стратегії, в тому вигляді як їх описують Браун та Левінсон, некоректно використовувати для японської мови. Автори надають термінам нові значення для використання у контексті Японії. Слід зазначити, що вчені вважають важливим не надавати тлумачення ввічливості. Висвітлюючи різні визначення ввічливості у своїй праці, вчені вважають, що створюється відчуття, що ввічливість все ж існує в мовних рамках. Це звертає увагу на той факт, що визначення ввічливості є складним завданням і дискусія триває, і додає інформацію щодо японської ввічливості усталених теорій (Liu & Allen, 2014).

Мацумото в своїй праці стверджує, що поняття «обличчя» не може існувати в контексті японського суспільства, бо воно не дає правильно зрозуміти його. В Японії людині необхідно завжди розуміти свою позицію у відношенні до інших та визнавати залежність від оточуючих. Така структура суспільства, а це означає і мови, несумісна з класифікацією Браун та Левінсон (Matsumoto, 1988).

Хог та Обана припускають, що ввічливість у японській мові тісно пов'язана з поняттям тачіба, тобто місцем людини в суспільстві. Вони визначають термін як «контекстуально обумовлені та дискурсивно реалізовані соціальні ролі та позиції учасників» (Haugh and Obana, 2011, с. 149).

Хог пояснює, що тачіба це взаємовплив суспільної особистості чи соціального становища, що відрізняється від інших, включаючи своє становище чи роль, статус та поточний стан або обставини (Haugh, 2007, с. 660).

Хог та Обана далі стверджують, що якими б не були бажання адресата, положення мовця, його тачіба, накладає обмеження на їх мовну реалізацію (Haugh and Obana, 2011).

Численні попередні дослідження мовної ввічливості, включаючи універсальну теорію Браун та Левінсон, і ті, що коротко згадуються вище, представляють накопичені знання про лінгвістичну ввічливість, і всі вони так чи інакше сприяють поясненням і описам цього феномену в японській мові. Однак набір даних цього

дослідження показує, що однозначної відповіді або теорії не існує. Робота з «обличчям» відіграє важливу роль у японській мові та культурі, так само як і інші фактори, такі як соціальні норми, взаємодії позиції, стосунків та фактичний контекст взаємодії, хоча воно однаково не сприймаються або не є важливими для носія японської мови.

Ввічливість передбачає, що мовці демонструють що вони думають про себе та оточуючих, та як адресат сприймає ці оцінки. Більш конкретно, це коли адресат вважає, що мовець демонструє позитивне ставлення до адресата або не ставить себе занадто високо. Вважається, що існує два виміра «місця», які можливо розрізнити у використанні ввічливості японською мовою. Перший вимір - це інклюзія, або належність до групи. Другий вимір - це відмінність або позиція, що відрізняє від оточуючих. Іншими словами, те як людина показує інклюзію та відмінність по відношенню до іншої людини і є ввічливість в японській мові. Звичайно, існують різні ступені ввічливості, які породжуються в певній взаємодії та залежать від ситуації (Naugh, 2005).

Таким чином ми маємо уявлення про різні тлумачення та сприйняття феномену ввічливості взагалом, в тому числі й у японській мові. Але перш ніж писати характеристику ввічливої мови, треба пояснити, що ми маємо на увазі під лексичною одиницею та чому вони об'єкт дослідження.

У лінгвістиці лексична одиниця, також відома як лексема, це основна одиниця словникового запасу мови. За допомогою класу слів та граматичній категорії визначають як використовувати лексичні одиниці в реченні. Вона існує незалежно від флексії або кількості слів (Crystal, 2003).

Існують специфікації, що визначають лексему як лінгвістичний елемент. Лобнер стверджує, що лексична одиниця має звукову та письмову форми, граматичну категорію, властивості, форму та лексичне значення (Loebner, 2013).

Тобто з цих визначень ми можемо стверджувати, що ввічливі лексеми японської мови треба розглядати як зі точки зору структури, як і з точки зору семантики, інакше характеристика цього явища буде неповноцінною.

Алпатов виділяє різноманітність ввічливих форм в японській мові. Через велику кількість факторів, які можуть впливати на мову, людина може по-різному їх використовувати у схожих ситуаціях. Це через те, що ввічливість складна система та іноді положення мовців може суперечити одне одному. Наприклад, син звертається до матері ввічливо, хоча з точки зору суспільства це повинна робити жінка. Тут вступає в силу роль віку, тому дитина буде шанобливо звертатися. З цього ми можемо дійти до висновку, що ввічливість існує як система, але вона у багатьох випадках все ж суб'єктивна (Алпатов, 1973, с. 16-18).

Деякі дослідників відзначають несхожість правил ведення діалогу в японському та інших, в тому числі й західних, мовах. Зокрема, в українській та інших мовах вступна частина діалогу відсутня або вкрай коротка. Але в японському діалозі у обох учасників багато вступних слів і вигуків, які начебто не несуть інформації. Вони, однак, потрібні для встановлення контакту між співрозмовниками. Наприклад, перед початком мовлення співрозмовнику потрібно переконатися у відсутності ворожих намірів у партнера, а той запрошує його почати розповідь. Для носія іншої мови така стратегія може здатися надто ухильної, але «співробітницький» (collaborative) стиль японського діалогу цього вимагає (Fuji, 2007).

Танака в своїй книзі наголошує на важливості айдзучі у встановленні цього співробітництва та показує, що співбесідники не можуть продовжити розмову без цього контакту одне з одним (Tanaka, 2004, с. 137).

Вчені Акасу та Асао звертають увагу на ще одну особливість японського мовного етикету - частота незакінчених фраз. В японській мові кінець речення чітко маркований: воно повинно завершуватися головним присудком. Однак у спонтанному мовленні чи не більшість пропозицій виглядає обірваним. Це навіть вважається досить чемним по відношенню до співбесідника (Akasu, Asao, 1993, с. 103).

Зазвичай це стосується лише усної мови, але у художній літературі нерідко розмови відображаються як вони проходять в дійсності задля створення цілісної та правдоподібної картини дійсності.

Алпатов зазначає, що незакінченість фраз в усному діалозі не для всіх західних мов є незвичними, але в японській мові, особливо ввічливої, це невід'ємний компонент (Алпатов, 2008).

Отже, з цього ми можемо прийти до висновку, що поняття ввічливості та система використання ввічливих лексем є дійсно незамінною частиною японської мови. Незважаючи на неписані правила етикету, недосказаних фраз та іноді навіть суб'єктивність позицій мовців, завдяки вербальному та невербальному контакту, носії розуміють коли і як використовувати ці одиниці мови.

1.2 Категорія адресива

Ми вже знайшли підтвердження тому, що ввічливість в японській мові грає велику роль та наглядно проявляється різноманітно. Алпатов стверджує, що повагу перш за все можна побачити в граматиці. В кожному японському реченні присудок, виражений дієсловом, прикметником або зв'язкою, повинен мати певну граматичну форму в залежності від ставлення мовця до співрозмовника і до осіб, про яких йде мова. Нерідко відносини також передаються в іменниках. Ставлення мовця виражається за допомогою двох граматичних категорій японського дієслова. Категорія адресива передає відношення до співбесідника, гоноратива – до суб'єкта або об'єкту дії, позначеного дієсловом.

Вживання адресива і гоноратива обов'язково не в усіх мовних жанрах – повинен хоча б матися на увазі певний співрозмовник. Ті чи інші форми даних категорій обов'язково повинні протиставлятися одне одному в розмові, при спілкуванні по телефону, в листуванні і т. д.

А в рекламі або в мові диктора по телебаченню вживання форм адресива і гоноратива обов'язково: той хто говорить або пише нічого не знає про співрозмовника (читача або глядача), але він існує, і до нього, ким би він не був в реальності, треба звертатися ввічливо. У романі або науковій праці зазвичай немає прямого звернення до читача, і вживання простих форм є нормою. Іноді автор може

вирішити використати і ввічливі форми. Вони тут вказують не на зневагу до читача, а на відсутність будь-якого відношення до нього.

В газеті також інформаційні матеріали зазвичай друкуються з присудком в простих формах. Виняток, однак, - повідомлення про події в сім'ї японського імператора. Про дії члена імператорського прізвища, включаючи маленьких дітей, належить вживати присудки в важливих формах гоноратива (але не адресива так як вшанування виражається не до читача). Але якщо прочитати сторінки, присвячені саду і городу, риболовлі, моді, то з'являється адресив: виникає образ читача, до якого звертаються (Алпатов, 2008).

Тобто, якщо розбирати першу категорію, ми бачимо, що існують різні форми адресиву. Основне протиставлення для категорії адресива у дієслова-протиставлення форм з суфіксом *ます/masu/* і форм з нульовим суфіксом. Формам з *ます/masu/* відповідає зв'язка в формі *です /desu/*, в заперечних пропозиціях – *でありません /de arimasen/*, а формам з нульовим суфіксом, тобто неадресивним, відповідають зв'язки в формах *た/ta/* й *である/de aru/*, в заперечних пропозиціях – *でない/de nai/*. З цього можна побачити деякі особливості притаманні адресивним та неадресивним (нульовим) формам. Наприклад, заперечна форма адресива створюється за допомогою суфікса *えん/en/*, у неадресивних форм – суфікса *ない/nai/* (Алпатов, 1973, с. 20).

Зазвичай адресивні та неадресивні форми можна створити з будь-якого дієслова, але є виключення. Наприклад, дієслово *ございます/gozaimasu/* в сучасній японській мові використовується тільки в адресивних формах, тоді як раніше воно мало й неадресивну форму, яку можна зістріти в творах написані японською мовою давніх епох. Тобто можна прийти до висновку, що виключення пов'язані з семантикою слів (Iwabuchi, с. 107).

Адресивні форми використовуються по відношенню до людей, які ми сприймаємо як вищими за статусом або незнайомих людей. Характерна риса розмови незнайомих або равних за статусом людей – це використання адресивних форм усіма учасниками діалогу. З іншого боку, неадресивні форми

використовуються в розмовах з рідними та нижчими за статусом людьми. Можуть виникати складнощі при розмовах з незнайомцями, які нижчі за статусом. Тут можуть чередувати адресивні та неадресивні форми дієслова. Так як зазвичай адресивні використовуються з незнайомцями, а неадресивні – з нерівними по статусу, то буде використовуватися форма признака, який важливіший на той момент (Алпатов, 1973, с. 22).

Правила використання адресивних на неадресивних форм можуть суперечити один одному. А. А. Холодович описує ситуацію де старша жінка зустрічає молодшого хлопця. За ознакою віка вона його вище за статусом, але за ознакою статі вона нижча. Якщо жінка клієнт чоловіка, то він повинен розмовляти з нею ввічливо. З цього випливає, що в процесі мовного спілкування японець повинен неухильно зважати на цю досить складну і суперечливу ієрархією та кожен раз вирішувати (зрозуміло, інтуїтивно, несвідомо і миттєво) завдання на перевагу ієрархічних ознак (Холодович, 1979, с. 26).

Існують певні правила, які є зазвичай несвідомі, що дозволяють вирішувати цю проблему досить однозначно відповідно до соціальних ролей. Ці правила не зовсім однакові для двох згаданих граматичних категорій. Іде стверджує, що при виборі форм адресива, з трьох описаних вище пунктів найбільш значимо останнє. Але до поліцейського або лікаря звертаються ввічливо завжди (Ide, 1982, с. 369).

В сфері обслуговування завжди кидається в очі підкреслена ввічливість японських продавців, касирів, працівників банків, залізниць і т. д. Вони часто вживають дуже ввічливі форми адресива, які майже не використовуються в інших ситуаціях, подяк і вибачень по відношенню до будь-яких клієнтів, окрім дітей. В неслужбовій ситуації та сама людина може звернутися до того ж самому співрозмовника далеко не ввічливо. Це пояснюється тим, що традиційно покупка, внесок грошей в банк, проїзд на транспорті та подібні дії розглядалися в японському суспільстві як послуга з боку клієнта, який має право платити або ж не платити. Що цікаво, при нестачі продуктів в роки війни, коли покупка вже не могла розглядатися як послуга, ввічливість продавця різко знизилася (辻村, 1967, с. 211).

Якщо розглядати інші фактори, до начальника звертаються ввічливо, навіть якщо він молодше підлеглого. Фактор віку, таким чином, відіграє меншу роль, однак побічно він може впливати на інші фактори, так як всередині більш-менш однорідних соціальних груп в Японії ієрархія зазвичай залежить від віку. Наприклад, посаду часто видають за довготривалу службу в компанії. (Ide, 1982, с. 368).

Ієрархія має значення навіть серед школярів і студентів, де прийнято використовувати адресивні форми до тих, хто вчиться в старших класах і на старших курсах, а до молодших – неадресивні. Ця ієрархія часто зберігається у випускників одного навчального закладу на все життя (Suzuki, 1978, с. 110).

Ознака "свій - чужий" в цілому для адресива можна вважати більш значущим, ніж ознака "вищий - нижчий". У сучасній Японії існує явна тенденція вживати адресивні форми на *ます/masu/* і аналогічні їм по відношенню до будь-яких "чужих", але треба розуміти, що ця ознака відносна. До іноземця незалежно від його віку та соціального становища японець майже в будь-якій ситуації буде використовувати адресивні форми на *ます/masu/*. З іншого боку іноземець в Японії має небагато можливостей для вживання неадресивних форм через перевагу нейтрально-ввічливого стилю в більшості підручників японської мови для іноземців. Керівник фірми зазвичай також використовує форми з *ます/masu/* в бесіді з представником іншої фірми, навіть якщо він нижче за рангом (Алпатов, 1988).

Також треба розглянути різницю усних і письмових видів комунікації та їх вплив на вживання форм адресива. З одного боку, вживання простих дієслівних форм не виглядає неввічливим лише в письмовому вигляді, в усній же промові ситуація повної невизначеності співрозмовника майже виключена. Тому, наприклад, при прочитанні на науковій конференції опублікованої статті необхідно замінити усі дієслова, щоб вони були в адресивних формах. З іншого боку, при інших рівних умовах письмове спілкування здається офіційніше усного, тому навіть хороші знайомі можуть використовувати ввічливі форми в листуванні, а іноді і по телефону, не вживаючи їх при зустрічі (Алпатов, 1988).

Необхідно зазначити, що в певних ситуаціях можливі й індивідуальні особливості вживання форм адресива. Ряд ситуацій допускає варіативність форм. Відзначається, наприклад, прагнення деяких людей вживати ввічливі форми і там, де можна без них обійтися, підкреслюючи таким чином свою вихованість (Ide, 1982, с. 367).

Однак, в літературі ми можемо побачити не тільки приклади письмового спілкування, а й діалоги як вони проходять усно, тому картина використання адресивних форм ширша.

Досліджуючи японські форми адресива, помічаєш, що розмовна мова нерідко відрізняється своєю невизначеністю. Часто мовець використовує по відношенню до одного й того ж співрозмовнику то одні, то інші форми. У зв'язку з цим слід з'ясувати, в яких випадках виникають коливання у виборі форм, спробувати визначити їх причини. Це питання вже багато років досліджують цілий ряд вчених, тому в нашій роботі ми тільки зазначимо деякі зауваження. На даний момент з розгляду виключимо випадки, коли перехід від одних форм до інших може бути пояснений зміною ставлення до співрозмовника.

По-перше, в довгих періодах мови, де переважають адресивні форми, особливо якщо мовець розповідає про речі або події, які прямо не пов'язані зі співрозмовником, часто з'являються неадресивні форми. Наприклад, якщо діалогічна мова починає нагадувати більш монолог, то мовець може все частіше використовувати неадресивні форми так як зв'язок зі співрозмовником слабшає.

По-друге, коливання, притаманні при виборі форм, іноді можна пояснити і тим, що деякі фрази, хоча синтаксично і незалежні, але за змістом тісно примикають до подальших і багато в чому несамостійні (Алпатов, 1973).

Наприклад, їх несамостійність може проявлятися в тому, що вибір часу дії залежить від форми дій у наступній фразі. Таким чином, форма присудка буде чимось схожа на незаклучну форму, де адресивні та неадресивні форми менш виражені (Сиромятников, 2004, с. 244-278).

По-третє, має місце різне співвідношення між вживанням адресивних і неадресивних форм в залежності від частини мови, а в дієслові - в залежності від

способу і т. д. Особливо багата система форм наказового способу: одне і те ж значення "читай!" може бути виражено багатьма різними формами. Наприклад, існують неадресивні форми як よめ/йо́ме/ (дуже грубо, властиво командам) або よんでくれ/йо́нде ку́ре/ (трохи менш грубо, звичайно використовується до нижчого за статусом) і т.д. З іншого боку існує також немало адресивних форм, таких як よんでください/йо́нде куда́сай/(стандартна ввічлива форма), およみください/ойо́мі куда́сай/(ввічливо з додатковим відтінком запрошення), およみあそばせ/ойо́мі асо́басе/ (вкрай улесливо, зараз застаріло) та інші (Ohso, 1983).

1.3 Категорія гоноратива

Другу категорію, яку треба дослідити це категорія гоноратива, яка пов'язана зі ставленням до суб'єкта або об'єкту дії або стану, позначене дієсловом. Є ввічливо-суб'єктні, які ще називають шанобливими, ввічливо-об'єктні, тобто скромні, і нейтральні форми. Використання нейтральних форм може свідчити або про неввічливе відношення до суб'єкта або об'єкту дії або про його відсутність, як, наприклад, в мові про неживі предмети. Скромні форми вживаються лише тоді, коли суб'єкт дії - сам мовець або особа, які тісно з ним пов'язана, наприклад член його сім'ї. В інших випадках, коли мова йде про свої дії, вживаються лише нейтральні форми. По правилам людина не може виражати ввічливість до самої себе, незважаючи на ранг (Алпатов, 1988).

Правила гоноратива щодо відсутніх членів розмови дещо відрізняються від адресива. Іде стверджує, що соціальне становище і вік важливіше, ніж виконавчі функції (Ide, 1982, с. 369).

Шанобливі та скромні форми не використовують, коли мова йде про нижчих "чужих" і навіть рівних "чужих". Досить звичайна ситуація, коли зі співрозмовником говорять, використовуючи ます/масу/, але про його дії говорять, не вживаючи ввічливих форм. Наприклад, в масовому опитуванні в Токіо, майже всі чоловіки дали перевагу саме такому зверненню в ситуації розмови з незнайомою

людиною одного віку. Більше половини опитуваних жінок також (Огино, 1983, с. 51-61).

Інша ситуація - використання шанобливих форм при відсутності *ます/masu/* в промові про співрозмовника - неможлива. Це можливо лише в промові про третю особу, де форми різних ступенів ввічливості відносяться до різних осіб, наприклад в ситуації, коли мати говорить дочці про батька.

На шанобливі форми щодо дій третьої особи і скромні форми щодо своїх дій для третьої особи впливає зв'язок мовця зі співрозмовником. Говорити ввічливо про третю особу означає також проявити деяку не увагу до співрозмовника. Це допустимо, коли третя особа - найвище в ієрархії. Наприклад, в ситуації коли співробітники кажуть про начальника, мати - з дітьми про батька. Але не тоді, коли співрозмовник - особа, вища для мовця або ж чужа людина. Працівник навіть про свого начальника не може говорити шанобливо в бесіді з клієнтом, бо це буде неввічливо (Алпатов, 1988).

Отже, в застосуванні форм ввічливості досить строго відбивається ієрархія, що має кілька параметрів. На неї накладаються і інші відносини: вікові, вплив яких посилюється через уявленя про повагу до старших, групові, професійні (Ide, 1982, с. 368).

Останні помітні, наприклад, у використанні шанобливої мови по відношенню до лікаря, незважаючи на статус мовця, або ж в традиції зберігати шанобливе звертання до свого колишнього вчителя незалежно від власного рангу (Suzuki, 1978, с. 141).

При розгляді категорії гоноратива у дієслова відразу кидається в очі, що нейтральним формам протиставляється два різних класи форм: гоноративні або шанобливі і депреціативні або скромні. Таку думку мають більшість вчених, що досліджують цю тему. У літературній мові розмежування цих форм витримується чітко. Найбільш помітна відмінність полягає в тому, що гоноративні форми не вживаються, коли мовець говорить про себе, тоді як скромні форми найчастіше зустрічаються саме в такому випадку.

Тепер ми спробуємо розглянути гоноративні та негоноративні форми. В цьому протиставленні ми не будемо розмежувати нейтральні та скромні форми, коли мове йде про негоноративні форми. Зазвичай пишуть, що гоноративні форми вживаються для дій шанованих з точки зору мовця по відношенню до осіб, до яких потрібно висловити повагу або ввічливість. З цим можна погодитися, але необхідно уточнити значення гоноративних та протиставлених їм форм.

Перш за все зазначимо, що дане протиставлення пов'язане зі ставленням мовця до суб'єкта дії, тобто людини по відношенню якої відбувається дія. Це видно з того, що за нормами літературної мови гоноративні форми можуть вживатися лише тоді, коли йдеться про людей. Таким чином, ознаки «наявність особи, про який йде мова» і «відсутність особи, про який йде мова» для даного випадку приймають такий вигляд: «наявність особи - суб'єкта дії» і «відсутність особи - суб'єкта дії». При відсутності особи зникає протиставлення і вживаються тільки негоноративні форми (Холодович 1979, с. 258).

У разі наявності особи – суб'єкта дії гоноративні форми протиставляються негоноративним формам. Суб'єктом дії може бути і співрозмовник, однак проявлення відносин між ними принципово не відрізняється від ситуації, коли дія здійснюється третьою особою. В цьому корінна відмінність категорії гоноратива від категорії адресива (Алпатов, 1973, с. 37-42).

Як уже зазначалося, для спілкування японською мовою з використанням ввічливих словоформ головну трудність становить вибір відповідного для даної ситуації рівня ввічливості. Мовець повинен володіти знаннями про особливості відносин та традицій в японському суспільстві. Багато дослідників намагаються представити точний набір чинників, які обов'язково враховуються при виборі форм ввічливості. Однак, поряд із загальними правилами, велику роль відіграє індивідуально-суб'єктивний фактор, і зазвичай з питань актуального вибору ввічливих словоформ серед інформантів немає єдиної думки (Mizutani, 1987).

Зазвичай мова між японцями однієї статі менш ввічлива, ніж між чоловіком і жінкою. У старшого покоління японців ця особливість найбільш яскраво виражена і має глибоке історичне коріння: до війни навчання в більшості навчальних закладів

було роздільним. Крім того, загальновідомо, що мова японських жінок більш ввічлива, і існують сім'ї, де до сих пір підтримується традиція звернення дружини до чоловіка в дуже чемній формі (Звягін, 1998).

Результати вищеописаного опитування також варіюються в залежності від статі мовця. Чоловіки у виборі рівня ввічливості більшого значення надали віку співрозмовника, в той час як жінки в більшій мірі орієнтувалися на ступінь споріднення (Mizutani, 1987).

Державний інститут вивчення рідної мови проводив з 1975 по 1978 рр. дослідження на тему «Ввічлива мова на виробництві». Як об'єкт дослідження були обрані відносини між службовцями на японському підприємстві зі звичайною для японського бізнесу структурою управління: начальник відділу - завідувач сектором - керуючий - плановик - службовець. Враховувалися і ділення за віком і статтю, а також послужний список і освіта.

За результатами цього дослідження, в розмові з підлеглими в професійному відношенні люди частіше використовували адресивні і рідше нейтральні форми, якщо співрозмовником була жінка. Ця тенденція відзначалася на всіх рівнях ієрархії: начальник (зазвичай чоловік зрілого віку) більш ввічливо розмовляв з підлеглими-жінками, ніж з підлеглими-чоловіками. Можна припустити, що психологічна мотивація такої поведінки в тому, що використання негоноративних форм в розмові з підлеглою-жінкою можуть створити видимість близьких відносин між співрозмовниками. Крім того, жінки, тим більше в офіційній обстановці, звичайно говорять ввічливіше чоловіків, тим самим викликаючи у співрозмовника використання схожої мови (Сугито, 1986).

Серед факторів, що визначають ввічливе слововживання говорить, найважливішим є, мабуть, пол. Жінки завжди вибирають більш ввічливі форми незалежно від ситуації. Чоловіки зазвичай чітко диференціюють ступінь чемності, орієнтуючись на співрозмовника і умови спілкування. Японець, який має більш високий соціальний статус, зазвичай розмоляє ввічливіше, а старші в загальному вживають більш ввічливі звороти, ніж молоді (Звягін, 1998).

Іноді в процесі спілкування відбувається зміна рівнів ввічливості як з шанобливого на нейтральний, так і навпаки. Перший випадок зазвичай має місце, коли співрозмовники поступово зближуються. Другий відбувається, найчастіше, під час сварки. Так, людина, що бажає встановити деяку дистанцію зі співрозмовником, переходить раптом на вишукано-ввічливу мову. Інший можливий варіант раптової появи чемних словоформ пояснюється бажанням одного зі співрозмовників поіронізувати над знайомим (Хирабаяси, 1988).

1.4 Сучасні тенденції використання ввічливої мови

У 1952-1953 рр. Державний інститут вивчення рідної мови проводив в місті Окаяма соціолінгвістичні дослідження з метою виявлення сучасного стану ввічливої мови і типових ситуацій її вживання. Історично дослідження в Окаяма відносяться до початкового етапу вивчення стану сучасної японської мови, але, з точки зору цілей і методів вивчення, воно стало важливою подією і визнається в японській соціолінгвістики класичним. А через двадцять років там же, в Окаяма, було проведено опитування за тим же самим питанням, до того ж частина людей брала участь в ньому повторно. Таким чином, були отримані матеріали для порівняльного аналізу ввічливої мови. Учасникам пропонувалися дванадцять конкретних ситуацій, в яких необхідно було вибрати відповідні ввічливі вирази.

Класифікація ситуацій за ступенем ввічливості за двадцять років практично не змінилася. У ситуаціях, що вимагають високого ступеня ввічливості, рівень ввічливості навіть підвищився. А нечемні форми у відповідних ситуаціях стали використовуватися ще частіше. За двадцять ситуації, що вимагають використання важливих форм, стали більш диференційованими (Mizutani, 1987).

Розглянемо дослідження, що проходили при університеті Васеда. Дослідники зібрали приклади розмов між друзями, де ввічливі форми на суфікси використовуються разом із неввічливими формами. Зазвичай в цих прикладах це були жарти або сарказм. Вчені зібрали коментарі носіїв мови різних поколінь. Для суб'єктів у віці 50–60 років приклади було нестерпно слухати, а тому важко

сприймати, оскільки вони відволікалися на «помилки» у прикладах. Коли вони почули приклади, їм було важливо чи є ці форми граматично правильними та прагматично відповідними. Вони пов'язували нетрадиційне використання поважних форм з відсутністю у мовців здорового глузду та належної освіти. Усі учасники у віці 20-30 років визнали, що використання поважних форм до себе, як правило, не вважається «правильним використанням ввічливих форм», але вони не пов'язували використання мовцями поважних форм по відношенню до себе з відсутністю здорового глузду або належної освіти. Скоріше, вони інтерпретували таке нетрадиційне використання поважних форм як демонстрацію почуття гумору. Одна з випробуваних у віці 30 років сказала: «Насмілюючись використовувати шанобливі форми нетрадиційно, мовці в прикладах намагаються представити свою дружельюбність, а не грубість».

Інший суб'єкт у віці 20 років сказав, таким чином, мовці можуть зменшити повагу, яку проявили до них співрозмовники, і продемонструвати свою рівноправність.

Все це свідчить, що, по-перше, молоді учасники менш обмежені, ніж старші. Молоді люди розуміють конвенцію, але не зобов'язуються нею. По-друге, молоде покоління намагаються знайти інноваційні та менш ієрархічні способи використання почесних значень, незалежно від приписів інституційних органів. Таким чином, мовні ідеології авторитетів лише частково впливають на реальні комунікативні практики мовців (Takekuro, 2006).

У середньовічній Японії, особливо в пізні середньовіччя, система ввічливості була ще складніше, ніж зараз, а правила вживання форм ввічливості - набагато жорсткіші; будь-який мовець не смів виходити за межі мовних норм, встановлених для його статусу. Через це кількість форм ввічливості в поздні роки феодалізму було надзвичайно багато. Наприклад, в мові XVII - початку XIX ст. зафіксовано 31 займенників 1-ї особи, 48 займенників 2-ї особи (Сиромятников, 1978, с. 50-67).

Ще в довоєнні роки зберігалися багато форм ввічливості, успадковані від феодальної епохи, наприклад, спеціальні форми для імператора. Сама система форм ввічливості в той час розглядалася як за межами Японії, так і іншими діячами в

самій країні як феодальний пережиток, що підлягає усуненню в майбутньому (Конрад, 1937, с. 13).

У перші роки після війни невідповідність старих норм мовної реальності було особливо помітно по відношенню до форм ввічливості; соціальні зміни тут найбільш явно вплинули на мову. У 1952 р були прийняті нові норми. Однак вони з'явилися в момент, коли різкі зміни в мові ще тривали, і ряд положень незабаром застарів. До другої половини 50-х років відбулася стабілізація системи форм ввічливості, хоча де в чому вона продовжувала змінюватися і пізніше (Сакамото, 1983, с. 18).

Настільки швидкі зміни в мові, звичайно, не можуть перебудувати мову всіх носіїв. Люди старшого покоління зазвичай зберігають звички, що залишилися змолоду; щодо вживання форм ввічливості основна відмінність існує між особами, які отримали освіту до і після війни; це показали, зокрема, два дослідження вживання форм ввічливості, проведені Державним інститутом японської мови з інтервалом в 20 років (敬語と敬語意識, 1957, с. 91).

При зіставленні вживання форм ввічливості особами різних поколінь виявлені наступні тенденції:

Система форм ввічливості в цілому спрощується. Багато слів і граматичні форми зникають або відтісняються на периферію мови, зберігаючись в особливих, зазвичай ритуальних ситуаціях типу мовлення про Бога або зведення актора кабукі в вищий ранг (奥山, 1983, с. 35, 40)

Зникати можуть одиниці різних рівнів ввічливості. Однак в цілому тенденцію до зникнення мають перш за все дуже ввічливі форми. Особливо це відноситься до ввічливо-суб'єктивним і ввічливо-об'єктивним формам, де цих форм практично не залишилося (Огино, 1983, с. 62-64). Рівень ввічливості багатьох слів і граматичних форм знижується, а відмінності за ступенем ввічливості часто зникають (Місоно, 1982, с. 37-40).

Зростає тенденція не вживати ввічливі форми по відношенню до третьої особи. Вона вже повністю панує, наприклад, в телеінформації, де, якщо не брати до уваги мову про імператорську сім'ю, ввічливість виражається тільки по відношенню до

глядачів. Зараз студенти також говорять з викладачами ввічливо, але на відміну від довоєнних часів зазвичай не вживають важливих форм, говорячи про викладачів між собою (Mizutani, 1981, с. 165).

Зараз найбільше змінюється система скромних форм. Самі по собі форми зберігаються, але значення їх переосмислюється. Нерідко вони використовуються як ввічливо-суб'єктні, що забороняється літературними нормами, проте масові обстеження свідчать про повне визнання майже половиною молоді такого вживання (石井, 1983, с. 112).

Традиція використання ввічливих форм по відношенню до співрозмовника стійка і не послаблюється. Навпаки, воно, як ми бачили, посилюється за рахунок зміни значень форм ввічливості інших типів. (石野, 1977, с. 30).

Японські мовознавці вже не пророкують зникнення форм ввічливості, а сходяться на тому, що вони будуть існувати і надалі. Вказується, що в процесі урбанізації в розвитку бізнесу роль форм ввічливості зростає (Ide, 1982, с. 376-377).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, з нашого дослідження можна дійти до висновку, що проблематика ввічливості в японській мові є складною через безліч факторів. Ми почали дослідження з пошуку тлумачення терміну ввічливості як у загальній лінгвістиці, так і в контексті японського суспільства. Хоча варіантів тлумачення багато, у нас немає однозначної відповіді. Проте ми отримали більш чітке уявлення про те, як ввічливість пояснюють дослідники різних епох та країн, що додало контексту нашому питанню. Одним із перших це питання підняли вчені Браун та Левінсон у своїй праці про універсальну ввічливість. З тих пір чимало дослідників додали інформації щодо цієї теорії або заперечили та запропонували свої тлумачення.

Оскільки Японія має свої унікальні традиції та соціальні структури, які відображаються й у мові, питання японської ввічливості особливо цікавить вчених.

Більшість японістів згоді, що поняття ввічливості та система використання ввічливих лексем є дійсно незамінною частиною японської мови.

Наступним ми розглядали категорії адресиву та гоноративу, які існують завдяки протиставленню ввічливих та нейтральних форм у реченнях. Зазвичай деякі прояви цих форм існують тільки в усній мові, але літературні джерела дають нам можливість повноцінно розглянути ці категорії японської мови.

Неможливо також не згадати, що ввічливість в японській мові поступово змінюється. Будь-яка мова має тенденцію розвиватися, але система ієрархії, яка є основою для правил використання ввічливої мови існує ще з епохи феодалізму. Як показують дослідження, молодь Японії вважає, що система має існувати, але форми стають простішими та використовуються не тільки як прояв ввічливості, а й серед друзів у більш юмористичних або фамілярних ситуаціях.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В ЯПОНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1 Характеристика відмінюваних лексичних одиниць на позначення ввічливості

Задля того, щоб краще зрозуміти лексичні одиниці на позначення ввічливості ми розберемо їх структуру. В цьому підрозділі ми будемо розглядати відмінювані частини мови. В японській мові це дієслова та \backslash - прикметники. В основі класифікації, яку ми будемо використовувати, лежить розгляд зовнішньої структури лексем як певної лексико-граматичної конструкції.

За кількістю слів у лексемі розрізняють:

1. Просту лексему, в якій план вираження представлений одним словом;
2. Складну лексему, в якій носієм образу є група тематично пов'язаних одиниць.

За функціональністю складних лексем розрізняють:

1. Стійка лексема – складна лексема, яке має цільне значення та не членується;
2. Вільна лексема – складна лексема, яка не є сталим виразом та можна членувати.

За частинами мови розрізняють:

1. Дієслівні
2. Прикметникові.

Треба зазначити, що な - прикметники та іменники ми будемо розглядати в наступному підрозділі.

За категорією ввічливості:

1. 丁寧語/тейнейго/
2. 謙讓語/кенджоуго/
3. 尊敬語/сонкейго/ (Rahayu, 2013)

2.1.1 Шаноблива мова 尊敬語/сонкейго/

Як вже зазначалося раніше, ввічлива мова поділяється на три категорії. Японською мовою це 尊敬語、謙讓語、丁寧語. Алпатов в своїх працях зазначав 尊敬語 та 謙讓語 як категорію гоноратива, а 丁寧語 – категорія адресива(Алпатов, 1973, с. 37-41).

尊敬語 використовується, щоб показати найвищу ступінь поваги або до співрозмовника, або до особи, яка є центром розмови. Ця категорія відрізняється складністю форм та кількістю сталих виразів для вираження пошани. Одиниці цієї категорії затверджені та замінюють прості слова, які використовуються в 丁寧語 (Rahayu, 2013).

В цій таблиці зазначені найголовніші еквіваленти дієслів (Hill's learning, 2021):

Форма 丁寧語	Словарна форма 尊敬語	Переклад
行きます	いらっしゃる	Йти
来ます	いらっしゃる	Прийти
います	いらっしゃる	Бути
見ます	ご覧になる	Бачити
言います	おっしゃる	Казати
くれます	くださる	Отримати
寝ます	お休みになる	Спати
食べます	召し上がる	Їсти
飲みます	召し上がる	Пити
します	なさる	Робити

Розглянемо приклади таких одиниць.

付け合わせはトーストスコーンとパーニユが焼けておりますがどれになさいますか。Що стосується гарніру, у нас є вибір між рум'яними сконами та паньє запеченими (枢やな, 2021, с. 2).

Маркером цієї категорії є дієслово **なさいます**. Це проста лексема, яка виступає у реченні присудком.

それは良いお考えですね。何日になさるのですか。Ce хороша ідея. Коли збираєтесь це зробити? (枢やな, 2021, с. 2)

В цьому прикладі дієслово **なさる** використовується мовцем в словарній формі з кінцівкою **のです**. Цю форму можна вважати еквівалентом форми **なさいます**.

坊ちゃん、約束通りこれから晚餐まで本日の復讐と明日の予習をなさってくださいね。Молодий пан, як і обіцяли, будь ласка відтепер та до вечора попрацюйте над справи, які заплановані на сьогодні та завтра (枢やな, 2021, с. 5).

Тут ми знову бачимо той же маркер, але вже в складній формі прохання, створеною за допомогою слова **ください**.

大変失礼いたしました。ごゆっくりお食事を召し上がりください。Приношу свое щире вибачення. Будь ласка, насолоджуйтесь (枢やな, 2021, с. 11).

Маркер в цьому реченні є дієслово **召し上がる**. Одиницю **お食事を召し上がりください** можна вважати стійкою лексемою. Її часто використовують в сфері обслуговування.

きゃーおやめくださいましドレスが！お母さまに見つかったらそれこそこのわたくしは... Ой! Припеніть, будь ласка! Ваша сукня! Якщо Ваша мати дізнається... (池田, 2014, с. 7)

Дієслово **くださいます** в цьому реченні набуває форма складної лексеми **おやめくださいまし** в ролі прислівника за допомогою форми з закінченням **まし**.

余計怒られます！ Я ще більше злюсь! (枢やな, 2021, с. 6)

Пассив дієслова прийнято вважати дуже ввічливою формою дієслова, в тих випадках коли дієслово не має еквівалента, але відноситься до співрозмовника/людини, про яку розмовляють (Rahayu, 2013).

大庭葉蔵をおびき出すために、わたしに手を貸していただけますか？
Допоможіть, будь ласка, виманити Йозо Обу? (三上, 2011)

Дієслово くださいます використовується для створення прохання. У формі заперечного питання надає слухачу можливість приймати прохання чи ні. Цю складну лексему можна вважати стійкою.

さあアントワネットさまもうお時間でございますよ。作文はおできになりまして？ вже час, пані Антуанет! Ви вже дописали? (池田, 2014, с. 6)

Форми дієслів створені за допомогою префіксів お або ご та формою になります також вважаються дуже ввічливими по відношенню до іншої людини і тому їх в підручниках також відносять до категорії 尊敬語. Так як деякі дієслова не мають своїх еквівалентів, то ця граматики дозволяє шанобливо звертатися до іншої людини (Rahayu, 2013).

「おわかりになりますか？ 良いニュースというのは、多くの場合小さな声で語られるのです。どうかそのことを覚えていてください」 Ви розумієте? Хороші новини вимовляють тихо. Будь ласка, пам'ятайте про це (村上, 1997, с. 333)

В цьому прикладі форма になります також використовується у питанні до співрозмовника. Ця складна лексема виступає у реченні присудком.

「よろしいですか、岡田様、そういうことは起こりうるのです。」
Перепрошую, пан Окада. Що трапилося, то трапилося. (村上, 1997, с. 77)

Прикметник よろしい є простою лексемою, але фраза よろしいですか можна вважати сталим виразом.

「あなたはわたしの恥を御覧になりました。」 Ви бачили мій сором. (芥川, 1919)

Дієслово, який є еквівалент 見ます сам по собі складний і тому можна вважати сталим виразом. Тут воно виступає присудком в реченні.

云わばこの絵の地獄は、本朝第一の絵師良秀が、自分で何時か墮ちて行く地獄だったのでございます。Пекло на цій картині було тим пеклом, в яке сам Йошіхіде, художник першого рангу, попав.(芥川, 1919)

Складна лексема, яка виступає присудком в цьому реченні використовує дієслово ございます– еквівалент です в 丁寧語. Ця лексема є вільною.

「あらまは出来上りましたが、唯一つ、今以て私には描けぬ所がございまする」 Нарис завершений, але є одна річ, яку я зараз не можу намалювати. (芥川, 1919)

Це речення має приклад ранішого використання дієслова ございます. Незважаючи на закінчення する, ця форма є гоноративною.

2.1.2 Скромна мова 謙讓語/кенджоуго/

Друга категорія гоноратива є 謙讓語. Це форми дієслів, які також показують ввічливість по відношенню до співрозмовника або людини, яка є темою розмови. Але на відміну від 尊敬語 ця категорія стосується дієслів, які описують дії мовця. «Скромні» форми дієслів наголошують на статусі та шанобливому ставленню. Дієслова, які мають встановлені еквіваленти не повністю співпадають зі словами категорії 尊敬語. «Скромні» дієслова мають більше варіантів дій, які використовує мовець (Алпатов, 1973, с. 37-41).

Еквіваленти дієслів категорії 謙讓語(Hill's learning, 2020):

ます Форма дієслова	Словарна форма 謙讓語	Переклад
会います	お目にかかる	Зустрічати
見せます	お目にかける	Показати
見ます	拝見する	Побачити
言います	申し上げます	Сказати
もらいます	いただく	Прийняти

食べます/飲みます	いただく	Їсти/пити
行きます/来ます	伺う/参る	Йти/прийти
聞きます/質問します	伺う/お聞きする	Чути/запитати
います	おる	Бути
します	いたす	Робити

Тепер розглянемо приклади використання цих форм у літературі.

了解いたしました。Зрозумів. (枢やな, 2021, с. 2)

Це речення складається зі слова з використанням дієслова *いたします*. Хоча його не можна вважати виразом через те, що лексема проста, речення часто використовується в сфері обслуговування.

大変失礼いたしました。ごゆっくりお食事を召し上がりください。

Приношу свое щире вибачення. Будь ласка, насолоджуйтесь. (枢やな, 2021, с. 11)

お待たせいたしました。 Vibайте, що змусив Вас чекати. (枢やな, 2021, с. 14)

Ці приклади також використовують словоформи дієслова *いたします*. На відміну від попереднього прикладу ці одиниці є складними сталими лексемами. Всі вони виступають в реченні присудком.

本日の朝食はポーチドサーモンとミントサラダをご用意いたしました。

Сьогодні на сніданок – лосось-пашот та м'ятний салат. (枢やな, 2021, с. 2)

В цьому реченні маркер категорії є простою лексемою та не використовується часто як сталий вираз. Дієслово виступає в реченні присудком.

付け合わせはトーストスコーンとパーニユが焼けておりますがどれになりますか。Що стосується гарніру, у нас є вибір між рум'яними сконами та паньє запеченими. (枢やな, 2021, с. 2)

「日本に戻ってきてから、私はずっと脱け殻のように生きておりました。」

Коли я повернувся в Японію, я жив як мушля. (村上, 1997, с. 307)

Складні лексеми створені за допомогою дієслова *おります*. Одиниці ввічливості не є сталими виразами. Важливо зазначити, що в першому прикладі дієслово категорії *謙讓語* використовується разом в реченні з дієсловом *尊敬語*.

「私は屏風の唯中に、檳榔毛の車が一輛空から落ちて来る所を描こうと思っております」 Я на ширмі думаю намалювати як карета падає з неба. (地獄変, chapter 15)

Цей приклад відображає застарілий спосіб використання цього дієслова. Закінчення *する* не вказує на негоноративну форму, а лише є маркером часу написання.

さて、参りますか。Ну що ж, час повертатись. (枢やな, 2021, с. 15)

Проста лексема виражена дієсловом *まいります*. Незважаючи на питання в кінці речення, дієслово відноситься до мовця та виступає присудком.

「あなたはわたしの恥を御覧になりました。わたしはこの儘あなた一人、お残し申す訳には参りません」 Ви бачили мій сором. Я не можу Вам дозволити залишитись. (芥川, 1919)

Тут *まいります* виступає основою складної лексеми. Є частиною сталого виразу, але використовується нечасто. Джерело показує більш давній варіант використання дієслова.

「私は総じて、見たものでなければ描けませぬ。もし描けても、得心が参りませぬ」 Взагалі, я не можу малювати, якщо не бачу цілу картину. Навіть якщо я це намалюю, я душу не зможу вкласти (芥川, 1919)

Цей приклад також показує застарілий спосіб використання, який зустрічається іноді в літературі, які відбувається в раніші історичні періоди.

「ひとつ覚えておいていただきたいのですが、ものごとは見かけと違います」 Запам'ятайте, все не завжди таке як кажеться. (村上, 2010, с. 22)

Маркером категорії 謙讓語 є дієслово いただきます. Складна лексема складається з декількох дієслів та має закінчення たいのです, що показує високий рівень ввічливості разом з використанням маркера. Одиниця не є сталим виразом.

「私が岡田さんにわかっていただきたいのは、実はそのことだけです」 І скільки я так не жив, я не жив насправді. Душа та тіло мушлі можуть тільки дати життя мушлі. Це все, що я хотів, щоб Ви зрозуміли, пан Окада.(村上, 1997, с. 307)

В цьому прикладі завдяки の дієслово いただきます у формі складною лексеми з основою いただきたい виступає в реченні підметом.

В наступному підрозділі розглянемо велику категорію 丁寧語.

2.1.3 Ввічлива мова 丁寧語/тейнейго/

Група лексичних одиниць 丁寧語 найбільша серед трьох ввічливості найбільший. Усі відмінювані лексичні одиниці відносяться до ます形, що означає, що усі одиниці закінчуються на ます/です та їх форми. Лексеми в цій категорії мають велику кількість різних граматик, тому скільки літератури ми не передивились, повністю дослідити цю категорію дуже складно. Тому ми спробуємо встановити декілька базових варіантів лексем у цій категорії.

1. Лексеми із закінченням ます

恐れ入ります。Перепрошую。(枢やな, 2021, с. 6)

「どれほどこっそり息を潜めていても、そのうちに誰かが必ずあなたを見つけ出します」 Неважливо наскільки тихо ти затримаєш подих, тебе обов'язково хтось знайде (村上, 2010, с. 101).

「僕はこの事件によって、うわべはきわめて何気なさそうなこの人生の裏面に、どんなに意外な陰惨な秘密が隠されているかということ、まざまざと見せつけられたような気がします」 Я відчуваю, що цей випадок показав багато того,

наскільки дивовижні та жахливі таємниці приховані за цим, здавалося б, невинним життям. (江戸川, 1987)

……ただ、知っている話のような気がします。…… Але я відчуваю, що це історія, яку я знаю. (三上, 2011)

Як ми можемо спростерігати це закінчення використовується в багатьох різних конструкціях. В першому прикладі дієслово виступає присудком та є його єдиним членом. Ця лексема – сталий вираз.

В другому прикладі ми бачимо на односкладну лексему в ролі присудка.

Останні два приклада мають складні лексеми в ролі присудка, які складаються з сталого компонента та додаткових елементів. 気がします – сталий вираз, який складається з іменника та дієслова, поєднані часткою.

私の未来の運命は、これで定められたのだという観念が私の凡てを新たにしました。Думка про те, що цим визначиться моя подальша доля, оновила все, що я робив. (漱石, 2004)

かしこまりました。Зрозумів. (枢やな, 2021, с. 6)

私に、リアリズムは、ありません。こんな具合いで、生きて行けるのかしら、と思ったら、全身に寒気を感じました。У мене немає реалізму. Я подумав, чи зможу я так жити, і по тілу пробіжали мурашки. (太宰, 1987)

Ці приклади мають минулий час дієслів із закінченням ます. Тут також одиниці складаються із дієслова та інших частин мови, які приєднуються часткою.

「先生、そうお怒りになっちゃ、おからだにさわりますよ」 Учителю, Вам не можна так хвилюватися (宮沢, 1966)

後片づけはおまかせしますよ。Приберіться, будь ласка. (枢やな, 2021, с. 13)

В цих прикладах до дієслова в кінці додається よ, що вказує на тон речення.

Отже, ця форма дієслів є базовою в цій категорії, може використовуватись для усів дієслів та приєднувати до себе інші частини мови, зазвичай за допомогою часток, щоб створити складні лексеми, сталі та свободні.

2. Лексеми із закінченням ません

そんなことは関係ありません。Вірте своїм почуттям понад усе. Що б не говорило оточення, це не має значення. (村上, 2016, с. 160)

「今は待つしかありません。お辛いとは思いますが、ものごとにはしかるべき時期というのがあります。潮の満干と同じことです。誰にもそれを変えることはできません。」(村上, 1997, с. 14) Необхідно почекати. Це боляче, але всому свій час. Це як рух океану, його не змінити.

Схема створення та використання цих лексем схожа на попередні, тобто ці дієслова можуть самотійно виступати присудком, або як основна лексема в складі з іншими частинами мови.

それは男の名まえではありませんか。Хіба це не чоловіче ім'я?(池田, 2014, с. 2)

私にまかせておけばなんでもかんでもなんとかなると思ってませんか。Ви не думали, що якщо залишити мені все якимось чином відбудеться?(枢やな, 2021, с. 2)

Ці лексеми з питальною часткою *か* грають таку саму роль та складаються схожим чином. Складні одиниці частіше складаються з декількох дієслів або за допомогою прикметника.

3. Дієслівні лексеми із закінченням *です*.

Ці лексеми мають за основу словоформи дієслів, які приєднуються до закінчення *です*.

「でも僕は”ほんとうの幸”を見つけるために来たんです」 Але я прийшов знайти справжнє щастя. (流加, 2018)

「なぜやめたんですか。ぼくらならどんな意気地ないやつでもものどから血が出るまでは叫ぶんですよ」 Чому ти кинув? Ми кричимо, доки кров з горла не потече. (宮沢, 1966)

「御社には、まだまだ改善の余地があると思います。でも、その裏で誰かの悪意があり不正が継続されていたら、本当の意味で会社は良くはなりません」

「それを許してきた会社の体制そのものにも問題があると思うんです」
 «Я думаю, що у вашій компанії ще є куди вдосконалюватись, але якщо чийсь злісні наміри триватимуть за лаштунками, компанія насправді не покращиться». «Я думаю, що є проблема з самою системою компанії, яка це дозволила». (池井戸, 2018)

信じられないぐらいよく当たるんです。あそこまでできる人は他にいないと思います。Я не думаю, що хтось інший міг би це зробити. (三上, 2011)

「任せっぱなしにしてるからこういうことになるんですよ」
 Ось що відбувається, тому що я залишаю це вам. (池井戸, 2018)

「良くて徒労、最悪の場合はあなた自身が**第三の被害者**になるかもしれないんですよ」
 У кращому випадку це марна трата часу, а в гіршому ви можете стати третьою жертвою. (我孙子, 2017)

В цих прикладах ми бачимо, що закінчення **です** приєднується до дієслів в простій формі та **ん**. Перші приклади зображують прості лексеми в ролі присудка, останні три приклада – складні лексеми. Складні лексеми створюються за допомогою часток або приєднанням прикметника.

「銀行員として、助けられるのなら助けてあげたいと思うのが人情ってものじゃないですか」
 Як банківський клерк, я вважаю, що якщо людина може допомогти, то вона це зробить через свою людську природу. (池井戸, 2018)

Також є спосіб приєднання дієслова без **ん**. Створення складних лексем структурно однаковий.

Ще однією варіцією цієї категорії це лексеми, створені за допомогою простої форми дієслова та частки **の** перед закінченням **です**.

「よろしいですか、岡田様、そういうことは**起こりうる**のです。そしてその世界の**内側にはもっと暴力的で、もっと混乱した場所がある**のです。」
 Перепрошую, пан Окада. Це може трапитись. Як Ви напевно добре знаєте, цей світ жорстокий і заплутаний (村上, 1997, с. 77)

「そして脱け殻のようにしていくら長く生きたところで、それは本当に生きたことにはならんのです。脱け殻の心と、脱け殻の肉体が生み出すものは、脱け殻の人生に過ぎません。」 І сільки я так не жив, я не жив насправді. Душа та тіло мушлі можуть тільки дати життя мушлі. (村上, 1997, с. 307)

「人が老いるのと同じように、記憶や思いもやはり老いていくのです。Spogadi і думки старіють разом з людьми. (村上, 1997, с. 63)

ですから本日の午後後の紅茶はキーマン茶にベリーも入ってきましたのでおやつはカラントとベリーでサムープディングにしようと思うのですが、いかがですか。Отже, що стосується чаю після обіду. В чай Кіmun входять ягоди, тому як щодо десерту з ягід? (枢やな, 2021, с. 6)

しかし結局のところ何が良かったなんて誰にわかるというのですか? だからあなたは誰にも遠慮なんかしないで、幸せになれると思ったらその機会をつかまえて幸せになりなさい。Але все ж таки ніхто не знає як буде. Тож не вагайтеся ні перед ким, і якщо Ви думаете, що можете бути щасливими, скористайтесь можливістю і будьте щасливі (村上, 2009, с. 220).

「そして脱け殻のようにしていくら長く生きたところで、それは本当に生きたことにはならんのです。」 І сільки я так не жив, я не жив насправді(村上, 1997, с. 307)

「僕はあれを思い出したのですよ。今夜の事件も犯人の立ち去った跡のないところは、どうやら、あれに似てるのではありませんか」 Я згадав. Здається, сьогодні ввечері злочинець не залишив сліду. (江戸川, 1987)

Лексеми створені за цією схемою зазвичай складні. Одиниці складаються з декількох дієслів або інших частин мови поєднані з дієсловом за допомогою частки.

Отже, у цієї категорії лексеми виступають присудком в реченні, обов'язково складаються з дієслова та закінчення **です** та можуть приєднуватись до інших частин мови або за допомогою форми, або частки, щоб створити складну лексему.

4. Прислівникові лексеми із закінченням **です**.

……最後の時に、もう一度会いたくなるような親がいるなんて、羨ましいです。Я заздрю тим, в кого є батьки, які наостанок хочуть зустрітися. (三上, 2011)

一般的に言って、母と娘が仲違いした場合、原因は母親の方にあることが多いです。Взагалі кажучи, коли мати і дочка сваряться, причиною часто є мати. (三上, 2011)

Незважаючи на те, що ці лексеми мають за основу прикметник, вони виступають в ролі присудка в реченні. Зазвичай ці лексеми прості.

「たしかに岡田様のまわりではこの何ヵ月かのあいだにいろんなことが起こりました。それについては私たちにも幾分かの責任があるかもしれません。でもそれは遅かれ早かれいつかは起こらなくてはならないことだったのではないかと私は思うのです。そしていつか起こらなくてはならないことであったのなら、それは早く起こった方がかえってよかったのではないのでしょうか？私は本当にそんな風に感じているのですよ。いいですか、岡田様、もっとひどいことにだってなったのです」(村上, 1997, с. 249) Дійсно у Вашому житті багато чого відбулося за останні кілька місяців. Можливо це і наша провина. Але я дума, що рано чи пізно це мало статися. В такому випадку чи не краще, щоб воно сталося раніше? Я так вважаю. Могло бути і гірше.

Як можна побачити в цьому уривку, в мовленні використовуються усі види лексем та їх способи творення.

2.2 Характеристика невідмінюваних лексичних одиниць на позначення ввічливості

В цьому підрозділі ми будемо розглядати структуру невідмінюваних лексем на позначення ввічливості. В японській мові це іменники, な - прикметники та прислівники. Ми будемо аналізувати одиниці за кількістю слів, функціональністю,

категорією ввічливості та частиною мови. Але за частиною мови ми виділимо такі категорії:

1. Іменникові, займенникові;
2. Прислівникові
3. Прикметникові

2.2.1 Шаноблива мова 尊敬語/сонкейго/

Лексичні одиниці, які виступають в реченні підметом або зверненням та мають маркер ввічливого стилю частіше за все бувають іменами. До імен приєднують ввічливі іменні суфікси.

「よろしいですか、岡田様、そういうことは起こりうるのです。」

Перепрошую, пан Окада. (村上, 1997, с. 77)

В цьому прикладі лексема у вигляді імені співбесідника – звернення та має суфікс *さま*, який є маркером цієї категорії.

お母さまに見つかったらそれこそわたくしは Ваша сукня! Якщо Ваша мати дізнається... (池田, 2014, с. 7)

どんな小さなお客様にもファントムハイヴの名に恥じぬ最高のおもてなしを。 Скільки маленький не був наш клієнт, необхідно показати гостинність, яка буде гідна імені Фантомхайв. (枢やな, 2021, с. 5)

В цих прикладах ім'я з ввічливим суфіксом *さま* виступає членом речення.

罪の深さを考えて見れば、あなた方が悪いか、わたしが悪いか、どちらが悪いかわかりません。 Враховуючи глибину гріха, я не знаю, чи ти поганий, чи я. (芥川, 1919)

Цей приклад має ввічливе звернення *あなた方*, яке вже не використовується так часто в мовленні, але зустрічається в літературних творах.

ご主人さま！お生まれでございます！もうそれはそれはお美しい天使のよ
うなお姫様で。 пане! Народилася! Це прекрасна янгольська принцеса. (池田, 2014,
с. 1)

Складна лексема в цьому прикладі має за основу іменник おひめさま та
складається з іменника та прикметників.

ですから本日の午後後の紅茶はキーマン茶にベリーも入ってきましたので
おやつはカラントとベリーでサムープディングにしようと思うのですが、いかが
ですか。 Отже, що стосується чаю після обіду. В чай Кімун входять ягоди, тому як
щодо десерту з ягід? (枢やな, 2021, с. 6)

В цьому прикладі ми бачимо, що в кінці лексеми стоїть маркер 丁寧語. Ця
лексема, разом із закінченням та питальною часткою є сталим виразом, який
відносять до 尊敬語.

さあアントワネットさまもうお時間でございますよ。作文はおできになり
まして？ Вже час, пані Антуанет! Ви вже дописали? (池田, 2014, с. 6)

それは残念でございました。 дійсно шкода. (枢やな, 2021, с. 6)

Маркером лексем, які стоять в кінці речення та виступають присудком є
закінчення でございます.

「それでは描けぬも同じ事でございますか」 Якщо я не можу це
намалювати, це те саме. (芥川, 1919)

В цьому реченні складна лексема, яка складається з прислівника та іменника
має застарілу форму маркера でございます, який зустрічається у літературних
творах.

2.2.2 Ввічлива мова 丁寧語/тейнейго/

Маркером категорії 丁寧語 у невідвінюваних одиниць є закінчення です в кінці речення. Лексеми, які мають іменний суфікс さん або префікси お/ご також відносяться до цієї категорії, хоча не завжди виступають підметом у реченні.

大変失礼いたしました。ごゆっくりお食事を召し上がりください。

Приношу своє щире вибачення. Будь ласка, насолоджуйтесь. (枢やな, 2021, с. 11)

В реченні використовується прислівникова проста лексема ゆっくり, яка має ввічливий префікс ご.

「おむすびが、どうしておいしいのだから、知っていますか。あれはね、人間の指で握りしめて作るからですよ」 Чи знаєте ви, чому онігірі смачні? Це тому, що їх роблять людськими руками. (太宰, 1987)

Цей приклад має просту лексему, не в ролі присудка, яка складається з іменника з префіксом お.

Окрім цих двох випадків, усі інші лексеми поділяються на іменникові та прислівникові в ролі присудка.

1. Іменникові лексеми в ролі присудка

Іменникові лексеми в ролі присудка у ввічливій мові використовуються часто.

「素人の思いつきで警察以上のことができると思うのは大きな間違いです。」 Велика помилка думати, що любитель може зробити більше, ніж поліція (我孙子, 2017)

本日は良いお天気ですよ。 сьогодні гарний день. (枢やな, 2021, с. 1)

それは良いお考えですね。何日になさるのですか。 Це хороша ідея. Коли збираєтесь це зробити? (枢やな, 2021, с. 2)

В цих прикладах складні іменникові лексеми складаються з прикметника та іменника, які виступають присудком в реченні.

「こんな状態ではマズイですよ。遠慮してても前に進みません。まずは、工場長との関係を打破しないと。それが経営改善の第一歩ですよ」 «У цій

ситуації це погано. Ви не зможете рухатися вперед. Спочатку ви повинні розірвати відносини з керівником фабрики. Це перший крок до покращення управління». (池井戸, 2018)

坊ちゃんお目覚めの時間ですよ。 Прокидайтесь, молодий пан. (枢やな, 2021, с. 1)

持っている本を見れば、持ち主の人となりはだいたい分かる、というのが母の口癖でした。 У моєї мами була звичка, що, подивившись на книжки, вона могла зрозуміти, хто власник (三上, 2011)

Складні лексеми зображені в цих прикладах створені за допомогою двох іменників з'єднані за допомогою частки の.

「不正を調査することが、業務を妨害することですか。私にいわせれば、私利私欲のために会社を食い物にする行為こそ問題だと思いましたが」 Чи заважає розслідування шахрайства вашому бізнесу? Я думаю, що проблема полягає в тому, що ви пограбуєте компанію заради ваших особистих інтересів (池井戸, 2018)

「起こってしまったことは起こってしまったことです。」 Що трапилося, то трапилося. (村上, 1997, с. 77)

Багато лексем в цій категорії складаються з дієслівних одиниць, які приєднують до іменника こと, що перетворює лексему на складну іменникову.

「紳士とは、払った税金と、寝た女性について多くを語らない人のことです」 Джентльмен — це той, хто мало говорить про сплачені податки та колишніх. (村上, 2016, с. 138)

「私が岡田さんにわかっていただきたいのは、実はそのことだけです」 І тільки я так не жив, я не жив насправді. Душа та тіло мушлі можуть тільки дати життя мушлі. Це все, що я хотів, щоб Ви зрозуміли, пан Окада. (村上, 1997, book 1, с. 307)

Прості іменникові лексеми або складні лексеми, які складаються з іменника та прикметника також приєднують до основи こと, що створює складну лексему.

2. Прикметникові лексеми в ролі присудка

わたし、古書が大好きなんです……。人の手から手へ渡った本そのものに、物語があると思うんです……。 Я люблю старі книги... Я думаю, що в самій книзі є історія, яка йде з рук в руки. (三上, 2011)

В ролі присудка використовуються прикметники 好き, 嫌い, 上手, 下手 і т.п. 時間と自由、それが人間にとってお金で買えるもっとも大事なものです Час і свобода - це найцінніші речі які люди можуть купити за гроші (村上, 2010, с. 44).

Але бувають випадки, коли ці прикметникові лексеми вирішують приєднати до іменника もの або こと та зробити складну іменникову лексеми.

2.2.3 Скромна мова 謙讓語/кенджоуго/

Лексем в цій категорії майже немає, так як маркерів в кінці речення чи суфіксів немає. Багато простих займенників вже не вживають, і тому їх можна зустріти в основному тільки в деяких жанрах художньої літератури. Наприклад:

お母さまに見つかったらそれこそわたくしは... Ваша сукня! Якщо Ваша мати дізнається... (池田, 2014, с. 7)

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, в цьому розділі ми розглядали структурні особливості одиниць на позначення ввічливості в японській мові, використовуючи для цього приклади з літературних джерел.

Спочатку ми поділили лексеми на відмінювані лексеми (в японській мові це дієслова та ㍷-прикметники) та невідмінювані лексеми (іменники, な-прикметники та прислоники). Оскільки ввічлива мова 敬語 поділяється на три категорії – 存敬語, 謙讓語, 丁寧語 – ми кожний розділ класифікували за цими показниками.

Категорії гоноративу для дієслова є обмеженими, оскільки існує певна кількість еквівалентів та граматик в цій категорії. З іншого боку адресив об'ємна категорія з необмеженою кількістю форм та складників.

Категорія 尊敬語 для відмінюваних одиниць складається майже повністю з дієслівних лексем та має чимало сталих виразів. В літературі також не є рідкістю використання застарілих форм цієї категорії.

Для невідмінюваних одиниць ця категорія виражена іменними суфіксом *さま* для іменників, а в ролі присудка маркером виступає закінчення *でございます*.

Категорія 謙讓語 для відмінюваних одиниць також має сталу кількість дієслівних еквівалентів. Але ця категорія не має маркеру для прикметникових лексем, тому одиниці в цій категорії усі прості та складні дієслівні лексеми в ролі присудка.

Невідмінюваних одиниць в цій категорії тільки займенники, які вже не так часто використовуються в мові та присутні тільки в деякій літературних джерелах.

Найбільша категорія у ввічливій мові займає 丁寧語 або категорія адресива як її ще називають. Усі відмінювані лексичні одиниці відносяться до *ます形*, що означає, що усі одиниці закінчуються на *ます/です* та їх форми.

РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В ЯПОНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

3.1 Семантичні характеристики лексичних одиниць на позначення ввічливості в японській художній літературі

Для початку нам необхідно визначити за яким принципом ми створюємо семантичні класифікації для аналізу. В цьому нам допоможе поняття семантичне поле. Структура семантичного поля складається з багатьох компонентів, важливими з яких є склад та обсяг семантичних груп, тобто груп, у яких лексика, а в нашому випадку лексеми, об'єднується за будь-якими подібностями у значенні. Групи можуть бути складені з різних підстав. Також треба зазначити, що одна й та сама лексема може входити в кілька груп, в залежності від класифікації.

Усе це забезпечує гнучкість лексику та взаємозв'язку різних груп, чи, краще сказати, полів, оскільки групи всередині великого поля також мають польову структуру. У зв'язку з цим стає ясно, що будь-яка класифікація значень у певному сенсі неповна, проте лінгвісти завжди вдаються до цього методу, оскільки він дає нам більш-менш певні уявлення про структуру лексику. Заради справедливості слід зазначити, що класифікації зазвичай відбивають найважливіші риси структури семантичних полів і особливості внутрішнього лексику, які є найбільш стійкими і відтворюються за багатьох умов.

Вивчення та опис мовних явищ за допомогою побудови різного роду угруповань давно визнані плідними, оскільки допомагають розкрити системні зв'язки та системну організацію мови на всіх її рівнях.

До словесних угруповань серед інших відносять і семантичну групу, що об'єднує у своєму складі лексичні одиниці не тільки на основі семантичної подібності, а й спільності формальних властивостей. Попередній розділ дав можливість розглянути формальну структуру ввічливих лексем, що може допомогти у класифікації.

Класифікації різних лексичних матеріалів за темами, а також за семантичними групами є найбільш поширеним прийомом опису лексики. Термін «тематична група» запровадив Ф.П. Пугач, який тлумачив це поняття як групу слів, об'єднаних реаліями, а не семантичними зв'язками. Тобто навіть при заміні одиниць в групі це не вплине на значення інших слів, що свідчить про відсутність семантичних зв'язків між лексемами (Филин, 1957, с. 36).

В іншому словнику цей термін описують як ряд слів, які поєднані семантичним полем, тобто основним семантичним змістом (Мухаммедходжаев, 1974, с. 118). Неважко помітити, що у цьому визначенні автор використовує терміни «тематична група» і «семантичне поле» як паралельні, що, як свідчать пізніші дослідження, не зовсім точно. Для нас ближчим є визначення терміна тематична група, як класи, які об'єднуються однією й тією ж типовою ситуацією чи темою, але не завжди мають загальну сему (Болдырев, 2001, с. 105-113).

Слід зазначити, що межі між зазначеними групами дуже умовні, чітко розмежувати ввічливі лексеми за семантикою практично неможливо, оскільки більшість мають багато форм та використовуються в різних контекстах. Але всі вони є лексемами на позначення ввічливості, які відповідають структурам, розглянутих в попередньому розділі. Для нашої роботи ми візьмемо ситуативну класифікацію на базі зв'язків – 關係.

Ці категорії відносяться не тільки до ієрархічних відносин. Крім соціальних відносин по рангам існують інші взаємовідносини між людьми, засновані на моральних, етичних, споріднених та інших критеріях.

Перша категорія це 恩惠關係 : відносини, пов'язані з благодіянням, люб'язністю, милістю. Тобто людина має бути особливо ввічливою по відношенню до тих, кому зобов'язаний чимось, хто зробив їй добро, проявив люб'язність, допоміг у чомусь. В цій категорії будуть присутні лексеми, пов'язані з вдячністю, а також лексеми, які натякають на цю причину для ввічливого ставлення.

先後關係 це наступна категорія відносин. Це ситуації спілкування між старшими та молодшими в спільному ділі, тобто між 先輩 та 後輩. Такі відносини

стосуються не тільки школи або університету, але й роботи, організації, тощо. Цей тип спілкування часто продовжується навіть якщо мовці вже покинули місце навчання або роботи.

利害關係, які описуються як відносини взаємної зацікавленості, це відносини людей, які складаються на діловій основі. Це стосується бізнес партнерів, а також сфери обслуговування. Сюди входять і різноманітні партнерські відносини, а також відносини на паритетних засадах. Ці відносини відрізняються високим ступенем ввічливості.

Напевно найвідоміший серед усіх категорій, 上下關係 стосується відносин, які побудовані на ієрархійчній основі. Через це інші категорії можна слутати з цієї, але це насамперед вказує на зв'язки серед тематичних груп, а також на присутність лексем, які входять одночасно в декілька категорій. Буквально ця категорія називається відносинами між вищими і нижчими. Японці завжди прагнуть дізнатися, хто є співрозмовником. Тому за правилами японського етикету при ділових відносинах слід обмінюватися візитними картками, де чітко позначено суспільний статус тієї чи іншої особи. Без цього японцям важко розпочати спілкування. Якщо випадково людина була зарахована до іншої ієрархії, слід якось виправити помилку.

Остання категорія це 信組關係 або близькі та віддалені відносини. Їх також називають прості та формальні відносини. Прикладом простих відносин можуть бути відносини зі шкільним товаришем, про якого все знаєш з дитинства. У цьому випадку мало хто думає про ввічливість. Стосунки ж із сусідами по під'їзду формальні. Спілкування, як правило, обмежене привітаннями та поклонами. У цьому типі спілкування присутня ввічливість. Через тематику нашої роботи ми розглянемо тільки дригий випадок таких відносин (Фролова, 1997, с. 44).

Важливо зазначити, що в літературі також може існувати зв'язок між автором та читачем. В такому випадку ці відносини ввічливі, але побудовані на люб'язності, тобто в більшості випадків ці співвідношення можна відносити до першої категорії.

Отже, в наступних підрозділах ми об'єднаємо лексеми на позначення ввічливості в японській літературі в ці тематичні групи.

3.1.1 Люб'язні стосунки 恩恵関係/онкей канкей/

Як вже зазначалось в цьому підрозділі ми розглянемо лексеми, які використовуються в ситуаціях між людьми з люб'язними, але ввічливими, стосунками. Для більш точного аналізу спробуємо знайти інші тематичні групи в цій категорії. Оскільки всі слова в ролі присудка можуть бути ввічливою лексемою, обсяг лексики дуже великий, тому цей аналіз буде описувати не лексику, а граматичні конструкції та їх значення.

Спочатку ми розглянемо ситуацію специфічну для художньої літератури. Зазвичайна письмова японська мова, яка не має адресата, пишеться простою мовою. Це не вважається нечемним бо мовлення являє собою монолог, а не діалог. Але в художній літературі іноді зустрічаються випадки, коли автор пише ввічливим стилем. Прямо до читача не завжди звертаються, але ввічливі лексеми натякають на співрозмовника, навіть якщо в книзі його немає.

「さあ、これから何を書こうか」と考えを巡らせます。そのときは本当に幸福です。正直言って、ものを書くことを苦痛だと感じたことは一度もありません。というか、もし楽しくないのなら、そもそも小説を書く意味なんてないだろうと考えています。Я думаю над тим, що написати. В той момент я справді щасливий. Чесно кажучи, мені ніколи не було нестерпно писати щось. Я маю на увазі, що якщо писати невесело, я не бачу сенсу. (村上, 2016, с. 53)

В цьому прикладі ми бачимо прості граматики, які не мають відтінку прохання або приказу. Автор ввічливо виражає свою думку, на перший взгляд майже забувши про присутність співбесідника. Часто використовуються дієслова, які передають задумчивість, як, наприклад, вважаю, задумався, тощо.

後世に残るのは作品であり、賞ではありません。二年前の芥川賞の受賞作を覚えている人も、三年前のノーベル文学賞の受賞者を覚えている人も、世間に

はおそらくそれほど多くはないはず。あなたは覚えていますか？しかしひとつの作品が真に優れていれば、しかるべき時の試練を経て、人はいつまでもその作品を記憶にとどめます。У нащадків залишається праця, а не нагорода. Напевно, у світі мало людей пам'ятають лауреата премії Акутагави два роки тому і лауреата Нобелівської премії з літератури три роки тому. Ви пам'ятаєте? Але якщо робота справді чудова, то після випробувань часу вона запам'ятеється назавжди. (村上, 2016, с. 68)

Цей приклад має граматику, за допомогою якої автор наголошує, що щось має так бути. Наступна лексема перепитує у співбесідника, щоб підтвердити свою здогадку або думку.

僕は楽器を演奏できません。少なくとも人に聞かせられるほどにはできません。でも音楽を演奏したいという気持ちだけは強くあります。だったら音楽を演奏するように文章を書けばいいんだというのが、僕の最初の考えでした。そしてその気持ちは今でもまだそのまま続いています。こうしてキーボードを叩きながら、僕はいつもそこに正しいリズムを求め、相応しい響きと音色を探っています。それは僕の文章にとって、変わる事のない大事な要素になっています。Я не вмію грати на інструменті. Принаймні, це не чують інші. Але у мене є сильне бажання займатися музикою. Тоді, я вирішив написати речення, начебто граю. І це відчуття триває досі. Натискаючи таким чином клавіатуру, я завжди шукаю правильний ритм, шукаю правильний звук і тон. Це важливий і незмінний елемент мого письма. (村上, 2016, с. 124)

Автор в цих лексемах спочатку перераховує, що він вміє або ні, декілька разів повторюючи граматику для більшого ефекту. Більшість дієслівних лексем відбуваються у теперішньому часі, на момент мови. Тобто автор розповідає читачу про те, що його цікавить або турбує саме в той момент.

もしあなたが小説を書きたいと志しているなら、あたりを注意深く見回してください——というのが今回の僕の話の結論です。世界はつまらなそうに見えて、実に多くの魅力的な、謎めいた原石に満ちています。小説家というのはそれ

を見出す目を持ち合わせた人々のことです。そしてもうひとつ素晴らしいのは、それらが基本的に無料であるということです。あなたは正しい一対の目さえ備えていれば、それらの貴重な原石をどれでも**選び放題、採り放題**なのです。こんな素晴らしい職業って、他にちょっとないと思いませんか？ Якщо ви хочете написати роман, уважно подивіться навколо — ось підсумок моєї історії цього разу. Світ, який виглядає нудним, сповнений безлічі захоплюючих, таємничих дорогоцінностей. Письменники — це люди, у яких є очі здатні побачити це. І ще одна чудова річ, що ці речі зазвичай безкоштовні. Поки у вас очі, ви можете вибрати будь-який із цих дорогоцінностей. Вам не здається, що така прекрасна професія одна? (村上, 2016, с. 130)

В цьому уривку автор продовжує ділитись своїми думками. Використовує граматику, яка є підсумковою. За цим слідує ввічливе звернення до читача. Закінчує автор свою історію ввічливим непрямым запитанням, що означає запрошення, від якого легко відмовитись.

自分の「実感」を何より信じましょう。たとえまわりがなんと言おうと、そんなことは**関係ありません**。書き手にとっても、また読み手にとっても、「実感」にまさる基準はどこにも**ありません**。Вірте своїм почуттям понад усе. Що б не говорило оточення, це не має значення. І для письменника, і для читача немає кращого стандарту, ніж справжні почуття. (村上, 2016, с. 160)

Після непрямого запрошення, автор відверто закликає приєднатись та побачити його точку зору.

ゴーシュは何と思ったか扉にかぎをかって窓もみんなしめてしまい、それからセロをとりだしてあかしを消しました。ゴシ замкнув двері й зачинив усі вікна, потім дістав віолончель і стер свідчення. (宮沢, 1966)

Існують твори, де автор не звертається до читача, чи намагається щось доповісти, а всього лише розповідає історію. В цій ситуації ми бачимо як автор розповідає про дії головного героя у минулому часі.

『海辺のカフカ』を書いたとき、僕は五十歳を少し過ぎていましたが、主人公を十五歳の少年に設定しました。そして書いているありだ、自分が十五歳の少年であるように感じていました。Коли я писав «Кафку біля моря», мені було трохи за п'ятдесят, але головним героєм я обрав п'ятнадцятирічного юнака. І коли я писав, я відчував себе 15-річним хлопчаком. (村上, 2016, с. 236)

З іншого боку тут автор використовує минулий час, щоб розповісти читачу про важливий момент. Завдяки форми дієслова мовець не просто описує минулу дію, а момент в минулому, як він відбувався.

恥の多い生涯を送って来ました。自分には、人間の生活というものが、見当つかないのです。Я прожив ганебне життя. Я гадки не маю про людське життя. (太宰, 1985)

Схожий тип звернення можна побачити в монологів героїв. Нерідко автор виражає свої думки через слова, які персонаж ніколи не скаже вслух. Але так як всеодно ці думки чують читачі автор використовує ввічливі граматички.

つまり自分には、人間の営みというものが未だに何もわかっていない、という事になりそうです。自分の幸福の観念と、世のすべての人たちの幸福の観念とが、まるで食いちがっているような不安、自分はその不安のために夜々、転輾し、呻吟し、発狂しかけた事さえあります。Іншими словами, здається, я досі нічого не знаю про людей. Я відчуваю страх, що щастя інших ніяк не схоже на моє. Ці думки не дають мені спати вночі. (太宰, 1985)

Цей персонаж використовує граматичку, що виражає невпевненість у своїх спостереженнях, наголошуючи на неспокійному стані про який говорить герой.

時間と自由、それが人間にとってお金で買えるもっとも大事なものです Час і свобода - це найцінніші речі які люди можуть купити за гроші (村上, 2010, с. 44).

「紳士とは、払った税金と、寝た女性について多くを語らない人のことです」 Джентльмен — це той, хто мало говорить про сплачені податки та колишніх. (村上, 2016, с. 138)

В цих прикладах герой виражає свої почуття спокійно, як констатація факту за допомогою граматики.

小説を書くというのは、言うなればアクシデントの連続だから。小説の中では、多くのものごとは自然発生的に起こっていかなくてはならない。ここではこういうエピソードを使っておこう、みたいなことをやっている、話はもちろんパターン化していきます。ぱっと出てくるものを相手に素速く動いていかないと、物語の生命はが失われてしまいます。Написання роману — це, так би мовити, низка несподіванок. У романі багато речей має відбуватися спонтанно. Якщо ви робите щось подібне, історія, звичайно, буде шаблонною. Якщо ви не рухаєтеся назустріч цьому, то життя історії буде втрачено. (川上未, 村上, 1985, с. 21)

Тут ми бачимо як автор використовує просту мову, коли розповідає факти, начебто про себе щось говорить, а коли починає давати поради до читача, переходить на ввічливу мову.

日本人は自分たちだって戦争の被害者だという意識が強いから、自分たちが加害者であるという認識がどうしても後回しになってしまう。そして細部の事実がどうこうというところに逃げ込んでしまう。そういうのも「悪しき物語」の一つの、何というのかな、後遺症じゃないかと僕は思います。Оскільки японці добре усвідомлюють, що вони є жертвами війни, визнання того, що вони одночасно винуватці війни зникає на другий план. А факти про подробиці втрачаються. Я думаю, що це, як би мовити, один із наслідків «поганої історії». (川上未, 村上, 1985, с. 97)

В цьому уривку автор використовує ввічливі лексеми, коли виражає свої думки, здогадки за допомогою дієслова думати, міркувати.

Наступним ми розглянемо діалогічне мовлення між двома героями твору. В цій тематичній групі ми розглянемо теплі стосунки між персонажами, які не являються фамільярними.

大変 危ないところを助けて頂きまことにありがとうございました。お怪我はございませんでしたか？ Дякуємо, що спасли нас від небезпеки. Чи були у вас травми? (柊, 2005)

Оскільки в цій категорії теплі стосунки також мають відтінок вдячності, то це насамперед стосується і подяк. В цьому уривку мовець якомога ввічливіше дякує співрозмовника та проявляє цей рівень ввічливості, коли запитує про його стан.

ぜひとも 私どもの住む猫の国へおいで下さいませ！ いい所ですよ。自然が豊かで。食べ物もおいしゅうございます。ハル様のことは国をあげて歓迎いたしますですよ。 будь ласка, приїжджайте в країну котів, де ми живемо! Гарне місце, природа багата, їжа смачна, а пані Хару чекатиме вся країна. (柊, 2005)

В цьому параграфі мовець запрошує шановного гостя колись знову завітати до них, використовуючи ввічливу спонукальну граматику та прямо заохочуючи співрозмовника.

わたし、古書が大好きなんです……。人の手から手へ渡った本そのものに、物語があると思うんです……。中に書かれている物語だけではなくて。 Я люблю старі книги... Я думаю, що в самій книзі є історія, яка йде з рук в руки. Не тільки історія, написана всередині. (三上, 2011)

Героїня розповідає про улюблену справу, використовуючи граматику, яка має відтінок пояснення. Тобто це відповідь на запитання або заяву співрозмовника.

持っている本を見れば、持ち主の人となりはだいたい分かる、というのが母の口癖でした。一種のプロファイリングみたいなもので……。信じられないくらいよく当たるんです。あそこまでできる人は他にいないと思います。 У моєї мами була звичка, що, подивившись на книжки, вона могла зрозуміти, хто власник. Це схоже на профілювання... Я не думаю, що хтось інший міг би це зробити. (三上, 2011)

Тут персонаж продовжує використовувати цю граматику, щоб розповісти іншу історію. Разом із дієсловом думати, можна сказати, що дівчина розповідає про ці події, тому що її запитали. З іншого боку звернення автора або монологи героїв у

себе в голові зазвичай не мають цієї граматики, бо співрозмоник не знаходиться разом з мовцем.

.....ただ、知っている話のような気がします。あ、でも、それだけです.....ちょっと変ですね。他のものならともかく、一度読んだ本の作者や題名を忘れることって、あまりないんですけど。..... Але я відчуваю, що це історія, яку я знаю. О, але це все... це трохи дивно. Я не так часто забуваю автора чи назву прочитаної книги. (三上, 2011)

Далі героїня використовує, разом з граматиною відповіді, закінчення, що закликає співрозмовника до відповіді. В монологіях це зустрічається не так часто.

実は乱歩の初期の作品も、今の視点で眺めれば厳密にはフェアと言えないものもあります。着想や語り口の独自性は乱歩の長所でしたが、細部の辻褄を合わせて、物語を作っていくのは苦手だったようですね。ナスrawdę, деякі з ранніх робіт Ранпо не є справедливими з сучасної точки зору. Унікальність ідеї та наративу була перевагою Ранпо, але, схоже, він не вмів створювати історію шляхом поєднання деталей. (三上, 2011)

В цьому уривку персонаж розповідає не про свої почуття чи спогади, а переказує свої спостереження, що відображається в граматиці.

「これからあなたはゆるやかに死に向かう準備をなさらなくてはなりません。これから先、生きることだけに多くの力を割いてしまうと、うまく死ぬることができなくなります。少しずつシフトを変えていかななくてはなりません。生きることと死ぬることとは、ある意味では等価なのです」 Відтепер треба потихеньку готуватися до смерті. Якщо ви приділите багато сил життю, ви не зможете спокійно померти. Треба потроху змінюватися. Життя і смерть, у певному сенсі, схожі. (村上, 2002, с. 142)

Персонаж в цьому уривку використовує граматику, яка має значення необхідності дії. Тобто якщо співбесідник не прислухається до її слів, результат буде негативним.

ハル様のようなきれいな女性にも悩みがおありなんですねえ。 навіть гарні жінки, як Хару, мають проблеми. (柊, 2005)

Також існують випадки, коли герой про себе каже про іншого персонажа вслух, тобто про себе. Але в цій ситуації мовець проявляє повагу до особи, з якою розмовляє, а не до читача, оскільки не звертається до нього.

3.1.2 Стосунки між старшими та молодшими 先後関係/сенко канкей/

Відношення між старшими та молодшими не завжди означає, що тільки одна сторона розмовляє ввічливо, а інша фамільярно.

いくつになっても興味を抱くのはいいですよ。生きる楽しみに出会うようなものですから。 Цікавитися цим в будь-якому віці прекрасно. Це як радіти життю.(『夜明けの図書館』)

В цьому випадку сенпай розмовляє з молодшим студентом ввічливо, але впевнено. Висказує свої думки як відомий факт, а не роздуми за допомогою слів думати, вважати, т.п.

3.1.3 Партнерські стосунки 利害関係 /りざい канкей/

Цю тематичну категорію зазвичай не відрізняють від ієрархічних відносин. В житті частіше зустрічаються ситуації спілкування з начальником або підлеглими ніж партнерами, але в книжках такі відношення є умовними та ситуації не завжди стандартні.

「ここは血なまぐさく暴力的な世界です。強くならなくては生き残ってはいけません。でもそれと同時に、どんな小さな音をも聞き逃さないように静かに耳を澄ませていることもとても大事なのです。おわかりになりますか？良いニュースというのは、多くの場合小さな声で語られるのです。どうかそのことを覚えていてください」 Це кривавий і жорстокий світ. Ви повинні бути сильними і

вижити. Але в той же час дуже важливо тихо слухати, щоб не пропустити нічого. Ви розумієте? Хороші новини вимовляють тихо. Будь ласка, пам'ятайте про це (村上, 1997, с. 333)

Співрозмовників об'єднують ділові стосунки, але вони не є частиною ієрархії компанії чи співробітники різних компаній та рангів. Але в них робота та ціль спільна, тому вони колеги і тому рівень ввічливості одиниць високий. Так як розмова стосується фактів, то персонаж використовує граматику ствердження фактів, навіть ввічливо запитує, щоб впевнитись, що співрозмовник правильно зрозумів.

「よろしいですか、岡田様、そういうことは起こりうるのです。岡田様もよく御存知のように、ここは暴力的で、混乱した世界です。そしてその世界の内側にはもっと暴力的で、もっと混乱した場所があるのです。おわかりになりますか？起こってしまったことは起こってしまったことです。」 Перепрошую, пан Окада. Це може трапитись. Як Ви напевно добре знаєте, цей світ жорстокий і заплутаний. І цьому світі є ще більш жорстокі й заплутані місця. Ви розумієте? Що трапилося, то трапилося. (村上, 1997, с. 77)

В цьому уривку ми також бачимо впевнені ствердження, але це не можна вважати за грубість. Коли мовець звертається до свого співрозмовника, то використовує дуже ввічливі іменні суфікси та граматику найвищої ступені ввічливості для того, щоб впевнитись в розумінню партнера.

「日本に戻ってきてから、私はずっと脱け殻のように生きておりました。そして脱け殻のようにしていくら長く生きたところで、それは本当に生きたことにはならんのです。脱け殻の心と、脱け殻の肉体が生み出すものは、脱け殻の人生に過ぎません。私が岡田さんにわかっていただきたいのは、実はそのことだけです」 Коли я повернувся в Японію, я жив як мушля. І тільки я так не жив, я не жив насправді. Душа та тіло мушлі можуть тільки дати життя мушлі. Це все, що я хотів, щоб Ви зрозуміли, пан Окада. (村上, 1997, с. 307)

Цей уривок знову показує повагу мовця до співрозмовника завдяки скромним формам дієслівної лексики. Тобто коли персонаж говорить про себе та свої почуття, показує свою високу повагу до партнера. Коли речі стосуються фактів, то їх нейтрально констатують.

「今は待つしかありません。しかしおそらく近々に、いろいろな物事が明らかになっていくでしょう。今は待つしかありません。お辛いとは思いますが、ものごとにはしかるべき時期というのがあります。潮の満干と同じことです。誰にもそれを変えることはできません。」(村上, 1997, с. 14) Мені залишається тільки чекати. Але, можливо, все скоро стане видно. Необхідно почекати. Це боляче, але всьому свій час. Це як рух океану, його не змінити.

Цей персонаж відчуває себе в безвихідній ситуації. Декілька разів повторює граматика, що вказує на відсутність вибору. Також є граматика, що закликає співрозмовника до відповіді, навіть якщо невербальна.

「たしかに岡田様のまわりではこの何ヵ月かのあいだにいろいろなことが起こりました。それについては私たちにも幾分かの責任があるかもしれません。でもそれは遅かれ早かれいつかは起こらなくてはならないことだったのではないかと私は思うのです。そしていつか起こらなくてはならないことであったのなら、それは早く起こった方がかえってよかったのではないのでしょうか？私は本当にそんな風に感じているのですよ。いいですか、岡田様、もっとひどいことにだっとなったのです」(村上, 1997, с. 249) Дійсно у Вашому житті багато чого відбулося за останні кілька місяців. Можливо це і наша провина. Але я думаю, що рано чи пізно це мало статися. В такому випадку чи не краще, щоб воно сталося раніше? Я так вважаю. Могло бути і гірше.

Мовець намагається проявити свої почуття про погану ситуацію, в яку попав співрозмовник. Персонаж використовує міркувальну граматика, намагаючись зрозуміти через що така ситуація склалась. Обережним риторичним запитанням намагається заспокоїти партнера.

「僕はあれを思い出したのですよ。今夜の事件も犯人の立ち去った跡のないところは、どうやら、あれに似てるのではありませんか」 Я згадав. Здається, сьогодні ввечері злочинець не залишив сліду. (江戸川, 1987)

「昔の名判官とか名探偵とかいわれた人は、心理学が今のように発達しない以前から、ただ彼らの天稟によって、知らずしらずのあいだにこの心理学的方法を実行していたではありませんか」 Давні детективи та судді напевно практикували цей психологічний метод несвідомо, ще до того як психологія розвилася до такого рівня.(江戸川, 1987)

В цих прикладах партнерські відношення виражаються через те, що партнери повторно перепитують відому інформацію у співрозмовника.

「素人の思いつきで警察以上のことができると思うのは大きな間違いです。良くて徒労、最悪の場合はあなた自身が**第三の被害者**になるかもしれないんですよ」 Велика помилка думати, що любитель може зробити більше, ніж поліція. У кращому випадку це марна трата часу, а в гіршому ви можете стати третьою жертвою. (我孙子, 2017)

У ситуації розбіжності взглядів з партнером, спочатку констатують факт. Потім використовують пояснювальну граматику, яка описує можливі погані наслідки. Посилювальна частка в кінці наголошує на важливості ствердження.

「私、銀行員ですから、会社の話とかは聞き慣れてます。大企業だから安泰という時代でも無いし、みんな大変なんですよ」 Я банківський клерк, тому звик чути про компанію. Це велика компанія і всім важко (池井戸, 2018)

「悪いことはいいませんから、一度、工場の帳簿や伝票に目を通したほうがいいですよ。任せっぱなしにしてるからこういうことになるんですよ」 Це непогано, тому краще один раз прочитати заводські книжки та промахи. Ось що відбувається, тому що я залишаю це вам. (池井戸, 2018)

「どんなに実力があろうと、経験と人脈に優れようと、会社を私物化するような社員は、いつだって**会社の敵**です。まじめに働いている全ての人にとって、

許し難い敵なんですよ」 Незалежно від того, наскільки ви сильні, якими б добрими не були ваш досвід і зв'язки, працівники, які приватизують вашу компанію, завжди є ворогами компанії. Для кожного, хто працює серйозно, вони непрості вороги . (池井戸, 2018)

В цих відносинах між випадковими партнерами граматики прості та прямі, але впевнені ствердження відбуваються тільки після їх обґрунтування.

「銀行員として、助けられるのなら助けてあげたいと思うのが人情ってもののじゃないですか」 Як банківський клерк, я вважаю, що якщо людина може допомогти, то вона це зробить через свою людську природу. (池井戸, 2018)

Цей приклад зображує риторичне питання. Мовець намагається переконати партнера.

「遠慮してる場合ですか、平井さん」

「こんな状態ではマズイですよ。遠慮してても前に進みません。まずは、工場長との関係を打破しないと。それが経営改善の第一歩ですよ」 «Ви соромитесь, пане Хірай?» «У цій ситуації це погано. Ви не зможете рухатися вперед. Спочатку ви повинні розірвати відносини з керівником фабрики. Це перший крок до покращення управління». (池井戸, 2018)

Перед тим як дати пораду, мовець чемно запитує та звертається до партнера. Спонукальна частка в кінці, на відміну від граматики поради чи приказу, не покладає на співрозмовника тягар відмовлення.

「御社には、まだまだ改善の余地があると思います。でも、その裏で誰かの悪意があり不正が継続されていたら、本当の意味で会社は良くはなりません」

「それを許してきた会社の体制そのものにも問題があると思うんです」 «Я думаю, що у вашій компанії ще є куди вдосконалюватись, але якщо чийсь злісні наміри триватимуть за лаштунками, компанія насправді не покращиться». «Я думаю, що є проблема з самою системою компанії, яка це дозволила». (池井戸, 2018)

В цій ситуації порада виступає у вигляді застережною граматики, але має непрямий характер, а просто констатація наслідків у випадку бездіяльності

співрозмовника. Коли герой розмовляє про компанію партнера, до якої не має ніяких зв'язків та не являється бізнес партнером, він говорить більш прямо та стверджує свою думку.

「不正を調査することが、業務を妨害することですか。私にいわせれば、私利私欲のために会社を食い物にする行為こそ問題だと思いますが」 Чи заважає розслідування шахрайства вашому бізнесу? Я думаю, що проблема полягає в тому, що ви пограбуєте компанію заради ваших особистих інтересів (池井戸, 2018)

Запитання до партнера прямі, але вираження думок на тему, що стосується співрозмовника, обережна.

Останні два приклада зображують відношення працівників сфери услуг до своїх клієнтів.

どんな小さなお客様にもファントムハイヴの名に恥じぬ最高のおもてなしを。Skільки маленький не був наш клієнт, необхідно показати гостинність, яка буде гідна імені Фантомхайв (枢やな, 2021, с. 5).

Навіть без присутності клієнта, працівник ввіливо говорить по клієнта.

大変失礼いたしました。ごゆっくりお食事を召し上がりください。

Приношу свое щире вибачення. Будь ласка, насолоджуйтесь. (枢やな, 2021, с. 11)

У випадку прямого звернення використовуються найввічливіші еквіваленти та граматики прохання.

Відносини між слугою або васлом та своїм паном ми розглянемо в наступному підрозділі, оскільки там присутня ієрархія. Використання найввічливіших форм пояснюється великою різницею у статусі.

3.1.4 Вертикальні стосунки 上下関係 /*джоуге канкей*/

Цей підрозділ вже розглядає класичні ієрархічні відносини між мовцями. Для початку ми розберемо приклади з історичних літературних джерел, де зображуються відношення між паном та його слугами.

お母さまに見つかったらそれこそわたくしは Ваша сукня! Якщо Ваша мати дізнається... (池田, 2014, с. 7)

ご主人さま！お生まれでございます！もうそれはそれはお美しい天使のようなお姫様で。Пане! Народилася! Це прекрасна янгольська принцеса. (池田, 2014, с. 1)

Тут ми можемо побачити ввічливе звернення до співрозмовника та персонажа, який не присутній, і скромне звернення до себе, що вже рідко зустрігається в сучасному мовленні.

坊ちゃん、約束通りこれから晚餐まで本日の復讐と明日の予習をなさってくださいね。Молодий пан, як і обіцяли, будь ласка відтепер та до вечора попрацюйте над справи, які заплановані на сьогодні та завтра. (枢やな, 2021, с. 5)

В цьому прикладі слуга має прохання до свого пана і тому використовує дуже ввічливу лексему з граматикою прохання.

坊ちゃんお目覚めの時間ですよ。Прокидайтесь, молодий пан. (枢やな, 2021, с. 1)

Будова цієї лексеми ввічлива, але не має відтінок прохання чи настави, тобто слуга прийшов, щоб розповісти цю інформацію, щоб пан вже зробив свій вибір без поштовху.

それは良いお考えですね。何日になさるのですか。Це хороша ідея. Коли збираєтесь це зробити? (枢やな, 2021, с. 2)

ですから本日の午後後の紅茶はキーマン茶にベリーも入ってきましたのでおやつはカラントとベリーでサムープディングにしようと思うのですが、いかがですか。Отже, що стосується чаю після обіду. В чай Кіmun входять ягоди, тому як щодо десерту з ягід? (枢やな, 2021, с. 6)

В цих прикладах усі питальні граматика по відношенню до пана використовують дуже важливі еквіваленти лексем.

云わばこの絵の地獄は、本朝第一の絵師良秀が、自分で何時か**墮ちて行く**地獄だったのでございます。Пекло на цій картині було тим пеклом, в яке сам Йошіхіде, художник першого рангу, попав (芥川, 1919)

Так як вассал відповідає королю, відповідь стверджувальна хоч і не має відношення прямого до особи, використовує найввічливіший еквівалент в знак поваги.

「私は屏風の唯中に、檳榔毛の車が一輛空から落ちて来る所を描こうと思っております」 Я на ширмі думаю намалювати як карета падає з неба. (芥川, 1919)

「あらましは出来上りましたが、唯一つ、今以て私には描けぬ所がございます」 Нарис завершений, але є одна річ, яку я зараз не можу намалювати. (芥川, 1919)

「私は総じて、見たものでなければ**描けませぬ**。もし描けても、得心が**参りませぬ**。それでは描けぬも同じ事でございますか」 Взагалі, я не можу малювати, якщо не бачу. Якщо я вмію це намалювати, я не вмію це добре. Якщо я не можу це намалювати, це те саме. (芥川, 1919)

Свої потреби або неможливість щось зробити персонаж описує за допомогою скромних форм. В цих прикладах ми спостегіємо стару форму цієї граматики через вік джерела.

Бувають випадки, коли людина, яка вища по рангу або соціальному статусу розмоляє з підлеглими ввічливо.

お礼はまたあらためて。そんな気遣いは**無用**です。僕はこのユキちゃんと**結婚**します。Така турбота марна, я одружуся з цією Юкі-чан. (柊, 2005)

Грамматика не є занадто ввічливою або непрямую, але проявляє повагу до співрозмовника незважаючи на ранг.

「私は**淋**しい人間です。だから貴方の来て下さる事を喜こんでいます」 Я самотня людина. Тому я радий, що ти прийшов. (漱石, 2004)

Ще одні такі відносини можуть бути між студентом та своїм вчителем. Студент звичайно буде розмовляти ввічливо, але бувають випадки, коли вчителі розмовляють ввічливо зі студентами. Особливо це стосується дорослих учнів. Вчитель використовує нейтральну граматику та лексеми.

「先生、そうお怒りになっちゃ、おからだにさわりますよ。それよりシューマンのトロメライをひいてごらんなさい。きいてあげますから」 Учителю, Вам не можна так хвилюватися. Натомість подивіться на «Торомераі» Шумана. (宮沢, 1966)

Студент з іншого боку проявляє почуття по відношення до вчителя дуже ввічливо. Хвилювання про стан вчителя та пряме прохання щось зробити використовують сверж ввічливу граматику.

Ранги в армії та схожих структурах також можна вважати вертикальними.

俺は真選組一番隊隊長 沖田総悟、先陣きって真選組の道を斬りひらくのが役目だ... そしてアンタは真選組、鬼の副長 土方十四郎...その道を振り返らずゆくのが役目でさあ... 土方さん...いや 副長...局長を頼みます。Я – Соуго Окіта, перший капітан Сінсенгумі, і моя роль - прорізати шлях Сінсенгумі ... А ти – заступник начальника Сінсенгумі, Тосіро Хідзіката... Тому, Хідзіката-сан ... Ні, заступник директора ...я у Вас питаю. (空知, 2019)

В цій ситуації, коли мовець говорить до співрозмовника, як до свого товариша, він використовує просту неввічливу мову. Коли він вказує та визнає ранг, то починає використовувати ввічливі лексеми.

Важливими також є стосунки між керівником та його підлеглими. Такі стосунки зустрічаються найчастіше в повсякденних ситуаціях та існують в різних формах в літературі.

4分の3ってほとんど死んでんじゃないスカ。っていうかアンタいい加減にしないとホント糖尿になりますよ。ヒバ три чверті майже не мертві? До того ж, якщо Ви не припините, то Ви отримаєте діабет. (空知, 2019)

やっぱり人間っていうのは自分を律する精神がなくなったら終わりじゃないですか。Зрештою, з людьми кінець, коли зникає дух контролю над собою. (空知, 2019)

Тут стосунки між начальником та підлеглим ввічливі. Працівник нижчий за рангом розмовляє ввічливо, навіть якщо сперечається.

Наостанок треба сказати про нестандартні спонукальні або окличні закінчення та форми, які зустрічаються як правило тільки в художній літературі, особливо в казках.

さらに！ さらに！ 猫王が申されますには昨日お助けになられたご子息ルーン様のお后にハル様をお迎えしたいとのごことでございましたにゃー。

Король хотів привітати Хару, яка вчора допомогла сину короля Руну, та оголосити її його дружиною. (柊, 2005)

Так само як існують よ або ね в кінці речення, є нестандартні закінчення речення. В цьому уривку мовець – розмовляючий кіт, який в реченні використовує ономапопею звука кота.

Часто зустрічається ぞ та ぜ в творах для підлітків, особливо хлопчин. Це закінчення має схоже спонукальне значення з よ та ね, але його використовують герої, яких намагаються показати незвичними та неподатливими читачам. Але це не завжди впливає на ввічливість лексем.

にゃ？ にゃぜにございます！ 我が国あげての一大プロジェクト！ 最大級のお礼の気持ちでございますぞ！ 何？ Чому！ Це великий проект в нашій країні！ Це найбільша подяка！ (柊, 2005)

酒のためならアスファルトに咲く花のよーになれますぜ！ Заради алкоголю я могу стати хоть квіткою, що розквітає на асфальті! (空知, 2019)

Герої перед окличними частинами використовують ввічливу граматику по відношенню до вищих за статусом.

土方さんこいつア戦ですぜ。敵は弱いトついてくる。エサまいてやってきたザコやんのが兵法ってもんでさア。Хіджіката-сан, це битва. Ворог слабкий. Цей жалюгідний прийшов програти. (空知, 2019)

Іноді в усному мовленні, яке зображене в літературі, оклична частина можн зливатися з ввілчивим закінченням лексеми, як в цьому прикладі.

3.1.5 Формальні відносини 信組関係 /шінсо канкей/

Як ми вже зазначили ці відношення стосуються незнайомих людей, можливо малознайомих людей, з якими персонаж не намагається встановити робочі чи інтимні стосунки.

「アメに最初に会った時、彼女にどうしようもなく引き寄せられたんです。渦のようにです。抵抗のしようもなかったんです。僕にはわかったんです。これは一生に一度のことなんだって。こういう巡り合いというのは一生に一度しかないことなんだって。そういうのってね、わかるんですよ、ちゃんと。で、僕は思いました。この人と一緒になったらたぶん僕はいつか後悔することになるだろう。でも一緒にならなかつたら、僕の存在そのものが意味を失うことになるって。あなたはこれまでに、そういう風に思ったことありますか? «Коли я вперше зустрів Аме, я не міг встояти перед неї. Це було як вир. І тоді я зрозумів. Це трапляється лише раз у житті. Така зустріч не повториться. Я дійсно це розумію. Тож подумав я. Можливо, пошкодую. Але якщо ми не зійдемося разом, моє життя втратить сенс. Ви коли-небудь відчували таке? (村上, 2004, с. 94)

Герой в цьому прикладі продовжує використовувати стверджувальну ввічливу граматику та в кінці запитує у співбесідника чи мав він схожих відчуттів. Запитання по віднішенню до іншої людини та граматика. яка використовується для опису своїх думок ввічлива по відношенню до іншої людини, але не скромна як в партнерських відношеннях.

「いいですか、あの子に必要なのは親の愛情なんですよ。誰かが無償で心から自分を愛してくれるという確信なんです。そういうものを僕が彼女に与えることはできないです。そういうことができるのは親だけなんです。そのことを、あなたもあなたの奥さんもきちんと認識する必要があります。」 Цій дитині потрібні батьки. Я впевнений, що хтось полюбить її від усього серця. Я не можу цього зробити. Я не можу замінити любов батьків. Ви з дружиною повинні це розуміти. (村上, 2004, с. 366)

В цьому прикладі пряме звернення не тільки до співрозмовника, але й до його близьких, є ввічливим, але нейтральним та без скромних лексем.

お言葉ですが！ハウルが何故ここへ来たがらないのか、分かりました。ここは変です。招いておきながら年寄りに階段を登らせたり、変な部屋に連れ込んだり……まるで毘だわ。ハウルに心が無いですって？確かに、わがままで臆病で、何を考えているか分からないわ。でもあのひとはまっすぐよ。自由に生きたいだけ。ハウルは来ません。魔王にもなりません。悪魔とのことは、きっと自分で何とかします。私はそう信じます！ Перепрошую! Я зрозуміла, чому Хаул не хоче сюди приходити. Тут дивно. Запрошувати літніх людей піднятися по сходах або водити їх у незнайому кімнату... це як пастка. У Хаула немає серця? Звичайно, він егоїст і боязкий, і я не знаю, що він думає. Але він людина пряма. Він просто хоче жити вільно. Хаул не прийде. І він не буде королем вій. Я впевнена, що він сам з ними якимось впорається. Я саме так вважаю! (宮崎, 2005)

Мовець в цьому прикладі обурений, але продовжує говорити з незнайомою до неї людини ввічливо, але прямо відмовляється від прохань.

Ця категорія також розглядає близькі стосунки, але частіше за все ввічлива мова не використовується. Однак існують деякі виключення.

かあさん、ここでお別れです。わたし乙事主さまの目になりになります。あの煙にこまっているはずだから。マモ、до побачення。Я піду зустрінусь з Оккото-нуші。Цей дим дійсно тривожить。 (宮崎, 2006)

お父さん、お母さん、お元気ですか？ 私もジジもとても元気です。仕事の方も軌道にのって少し自信がついたみたい。落ち込むこともあるけれど、私この町が好きです。Тато, мамо, як справи? В мене все добре. Здається, я вже звикла до роботи і набрала впевненості. Бувають тяжкі моменти, але мені дуже подобається це місце. (宮崎, 2001)

В цих випадках використання ввічливих лексем є більш традицією або сталим виразом ніж проявлення нерівних стосунків між членами сім'ї. Особливо листування має сталу форму, навіть між членами родини.

お嬢さんとの交際を認めてください。Будь ласка, дозвольте зустрітися з вашою дочкою. (宮崎, 2015)

Цей приклад показує важливу та формальну ситуацію. Тобто навіть якщо зазвичай співрозмовники не використовують ввіливу мову, то можливо на момент такої розмови використання ввічливих лексем.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Отже, в цьому розділі ми зробили семантичний аналіз лексичних одиниць на позначення ввічливості в японській літературі за тематичними групами 関係.

Спочатку ми дослідили що таке тематична група та вибрали, яке тлумачення цього терміну відповідає нашій класифікації та зв'язку між одиницями. Оскільки лексеми категорії ввічливості мають насамперед граматичні маркери, як ми вже розглянули в попередньому розділі, то ми розглядали значення лексем не взагалі, а у тій чи іншій граматичній формі.

Наступним кроком ми виділили п'ять категорій 関係: 信組関係, 上下関係, 利害関係, 先後関係, 恩恵関係. Приклади, які ми знайшли в літературних джерелах ми класифікували за цими групами.

Відношення 恩恵関係 включало в себе люб'язні, ввічливі стосунки між людьми. Ми в цю категорію також віднесли звертання автора до читача та героя до

читача. У випадку умовної розмови між автором та читачем використовуються прості, неназойливі граматики. Якщо автор хоче переконати в чомусь він це робить за допомогою спонукальних граматик та питатань, які привертають увагу читача. Ми також помітили, що автор завжди знає, коли звертається до читача, а коли просто вимовляє думки вслух. Деякі автори переходять на ввічливу мову, коли пишуть щось направлене на читача, а потім пишуть книжною, тобто простою, мовою.

У випадку з внутрішніми монологами героїв немає граматик, які спонукають читача, це монолог на якому присутній читач і тому граматики нейтральні. Це також стосується розповідей автора про героя.

Коли розмовляють герої між собою граматика більш рішуча зустрічається, також є питальні граматики. Тут мовець, разом з читачем, почує відповідь співрозмовника, тому в діалозі такі конструкції частіше зустрічаються. Герой може ствердити свою думку та отримає відповідь, що відображає їх стосунки.

Відношення 先後關係 між старшими та молодшими не завжди означає, що тільки одна сторона розмовляє ввічливо, а інша фамільярно. В прикладах ми розглядали семпай розмовляє з молодшим студентом ввічливо, але впевнено. Висказує свої думки як відомий факт.

У відношеннях 利害關係 співрозмовників об'єднують ділові стосунки, але вони не є частиною ієрархії компанії чи співробітники різних компаній та рангів. Але в них робота та ціль спільна, тому вони колеги і тому рівень ввічливості одиниць високий. Коли розмова стосується фактів, то персонажі використовують граматику констатації фактів. Перед тим вони ввічливо стверджують чому ці факти правильні. Коли мовці запитують інформацію або думки іншого героя, використовується найввічливіші еквіваленти граматик та лексем, до себе говорять скромно.

Останніми відношеннями є 信組關係 стосуються незнайомих людей, можливо малознайомих людей, з якими персонаж не намагається встановити робочі чи інтимні стосунки. Зазвичай ця категорія також стосується давніх друзів та близьких,

але ми розглядали цю тематичну групу з точки зору малознайомих людей з формальними стосунками. Граматика, яка використовується, є нейтральною, навіть при питаннях чи зверненні до іншої людини.

Граматичні конструкції та слова в різних тематичних групах нерідко співпадали, але суть відносин між людьми можна було зрозуміти ми комплексному аналізі уривків, які показували не просто самостійні реченні з граматичними конструкціями, але й їх взаємозв'язок у тексті.

ВИСНОВКИ

У нашій роботі ми досліджували структурні та семантичні особливості одиниць на позначення ввічливості в японській художній літературі.

1) Оскільки поняття ввічливості для кожної мови та сфери є суб'єктивним та складним поняттям, у Розділі I ми досліджували теоретичні засади цього поняття, щоб краще зрозуміти, які одиниці ми аналізуватимемо. Тлумачень цього терміну багато та вони не можуть описувати всі мови, ситуації, культури. Тому ми перешли від тлумачення до вираженню цього явища, а конкретно в контексті японської мови та суспільства.

2) Поняття універсальної ввічливості, яке стверджує, що людина поводить себе так, щоб зберегти своє «обличчя», виявилось не зовсім доречним для нашого дослідження. Ми за основу взяли поняття тачіба. За цим поняттям людина, коли розмовляє японською повинна чітко розуміти свою позицію по відношенню до інших: інкюзія або сторонність від той чи іншої групи в суспільстві.

3) Після того, які ми зрозуміли сферу одиниць, яку ми досліджували, ми перейшли до встановлення поняття лексичної одиниці для нашої роботи. Вчені стверджують, лексема це лексична одиниця, яка має звукову та письмову форми, граматичну категорію, властивості, форму та лексичне значення. Для більш точної картини явища ввічливості в японській художній літературі ми розглядали одиниці з точки зору структури та семантики.

4) Наступним етапом дослідження було визначення особливостей лексем на позначення ввічливості. Ми визначили, що ввічливу мову можна поділити на категорію адресива та гоноратива. Адресивні форми використовуються по відношенню до людей, які ми сприймаємо як вищими за статусом або незнайомих людей. Характерна риса розмови незнайомих або рівних за статусом людей – це використання адресивних форм усіма учасниками діалогу. З іншого боку, категорія гоноратива пов'язана зі ставленням до суб'єкта або об'єкту дії або стану, позначене дієсловом. Є ввічливо-суб'єктні, які ще називають шанобливими, ввічливо-об'єктні, тобто скромні, і нейтральні форми.

5) Останнім етапом в Розділі I було дослідження сучасних тенденцій. Теорія нерідко відрізняється від дійсності, тому треба було зрозуміти, як носії мови відносяться до цього явища та чи сприймають вони його так, як описують в посібниках. Згідно анкетуванням та дослідженням на ця тему, традиція використання ввічливих форм по відношенню до співрозмовника стійка і не послаблюється. Навпаки, воно, як ми бачили, посилюється за рахунок зміни значень форм ввічливості інших типів. Японські мовознавці вже не пророкують зникнення форм ввічливості, а сходяться на тому, що вони будуть існувати і надалі. Вказується, що в процесі урбанізації в розвитку бізнесу роль форм ввічливості зростає .

6) В Розділі II ми провели структурний аналіз лексем на позначення ввічливості. Одиниці ми брали з літературних джерел різних жанрів. Спочатку ми їх розподілили за частинами мови, оскільки особливості відмінюваних та невідмінюваних одиниць відрізняється.

Кожну групи лексем ми поділили на категорії адресиву і гоноративу, а точніше на 尊敬語, 謙讓語(категорія гоноративу) та 丁寧語(категорія адресиву).

Категорії гоноративу для відмінюваних частин є обмеженими, оскільки існує певна кількість еквівалентів та граматик в цій категорії. З іншого боку адресив об'ємна категорія з необмеженою кількістю форм та складників.

Категорія 尊敬語 для відмінюваних одиниць складається майже повністю з дієслівних лексем та має чимало сталих виразів. В літературі також не є рідкістю використання застарілих форм цієї категорії.

Для невідмінюваних одиниць ця категорія виражена іменними суфіксом さま для іменників, а в ролі присудка маркером виступає закінчення でございます.

Категорія 謙讓語 для відмінюваних одиниць також має сталу кількість дієслівних еквівалентів. Але ця категорія не має маркеру для прикметникових лексем, тому одиниці в цій категорії усі прості та складні дієслівні лексеми в ролі присудка.

Невідмінюваних одиниць в цій категорії тільки займенники, які вже не так часто використовуються в мові та присутні тільки в деякій літературних джерелах.

Найбільша категорія у ввічливій мові займає 丁寧語 або категорія адресива як її ще називають. Усі відмінювані лексичні одиниці відносяться до ます形, що означає, що усі одиниці закінчуються на ます/です та їх словоформи.

Кожну одиницю в цих категоріях ми розглядали за такими параметрами:

- За кількістю слів у лексемі;
- За функціональністю складних лексем;
- За частинами мови.

Це допомогло систематизувати одиниці в цих категоріях та зробити семантичний аналіз граматичних конструкцій лексем на позначення ввічливості в японській літературі.

7) В Розділі III ми спробували зробити семантичний аналіз лексем. Спочатку ми дослідили що таке тематична група та вибрали, яке тлумачення цього терміну відповідає нашій класифікації та зв'язку між одиницями. Оскільки лексеми категорії ввічливості мають насамперед граматичні маркери, то ми розглядали значення лексем не взагалі, а у тій чи іншій граматичній формі.

Наступним кроком ми виділили п'ять категорій 関係: 信組関係, 上下関係, 利害関係, 先後関係, 恩恵関係.

Граматичні конструкції та слова в різних тематичних групах нерідко співпадали, але суть відносин між людьми можна було зрозуміти ми комплексному аналізі уривків, які показували не просто самостійні реченні з граматичними конструкціями, але й їх взаємозв'язок у тексті.

Ми прийшли до висновку, що художня література як джерело для дослідження цього явища дає можливість отримати детальнішу картину ніж окремі лексеми. Контекст, послідовність, вибір словоформ та граматичних конструкцій складніше аналізувати на дослідити в інших сферах використання цих лексем.

Ми вважаємо, що питання детальної характеристики лексем на позначення ввічливості вимагає подальшого вивчення, оскільки через усі показники, які можна брати до уваги задля точнішої картини особливостей цих одиниць, потребується ще точніші класифікації та дослідження більшої кількості літературних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алпатов В. М. (1973). *Категория вежливости в современном японском языке*. Москва: Наука.
2. Алпатов, В. М. (2008). *Япония. Язык и культура*. Москва: Языки славянских культур. 208 с.
3. Алпатов, В. М. (2003). *Япония: Язык и общество*. Муравей.
4. Болдырев, Н.Н. (2001). *Концепт и значение слова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / Ред. И.А. Стернина. с. 25–45.*
5. Букин, А. С. (2014). *Фактор социального статуса при формировании некооперативного диалога// Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота.
6. Звягин Ф.Е. (1998). *Анализ актуального употребления категорий вежливости японского языка // Вестн. Омского ун-та. Вып. 3.*
7. Конрад, К. И. (1937). *Синтаксис японского национального литературного языка*. Наука.
8. Мисоно Ясуко. (1982). *Языковые различия в Токио// Тезисы конференции по японскому языку*.
9. Мухаммедходжаев, А. (1974). *Мировоззрение Фаридаддина Аттара*. Дониш.
10. Огино Цунао. (1983). *Различие в употреблении форм вежливости в Яманотэ и Сита-мати// ГК. № 84.*
11. Сакамото Кэндзо. (1983). *Повседневный язык и научный язык// КЦ. № 5.*
12. Сугито Киёки. (1986). *Практические исследования состояния современного вежливого языка // О речевом этикете.*
13. Сыромятников, Н. А. (2004). *Развитие новояпонского языка (2-е изд.)*. УРСС.
14. Филин Ф. (1957) *Заметки по лексикологии и лексикографии. // Лексикографический сборник, вып. 1, с. 52.*
15. Фролова, О. П. (1997). *Японский речевой этикет*. Муравей.
16. Хирабаяси Ёсисукэ, Хама Юмико. (1988). *Вежливый язык*.

17. Холодович, А. А. (1979). *Грамматические категории уважительности в современном японском языке*. Москва: Японское языкознание.
18. Akasu, Asao. (1993). *Sociolinguistic Factors Influencing Communication in Japan and in the United States* // W.B. Gudykunst (ed.). *Communication in Japan and in the United States*. State University of New York Press.
19. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Crystal, D. (2003). *The Cambridge encyclopedia of the English language*. 2nd ed. Cambridge, U.K. ; New York: Cambridge University Press.
21. Fuji, Y. (2007). *Tell Me about When You Were Hitchhiking: The Organization of Story Initiation by Australian and Japanese Speakers*. *Language in Society* (2nd ed., Vol. 36). Cambridge University Press.
22. Haugh, M. (2005). *The Importance of 'Place' in Japanese Politeness: Implications for Cross-cultural and Intercultural Analyses*. *Intercultural pragmatics* 2(1), 41-68.
23. Haugh, M. (2007). *Etic Conceptualisations of (Im)politeness and Face in Japanese: Implications for the Discursive Negotiation of Second Language Learner Identities*. *Journal of Pragmatics*, 660.
24. Haugh, M., & Obana, Y. (2011). *Politeness in Japan*. In D. Z. Kádár, & S. Mills (Eds.), *Politeness in East Asia* (pp. 149-155). Cambridge: Cambridge University Press.
25. Hill, B., Ide, S., Ikuta, S., Kawasaki, A., & Ogino, T. (1986). *Universals of Linguistics Politeness: Quantitative Evidence from Japanese and American English*. *Journal of Pragmatics*, 10, 347-371.
26. Hills Learning. (2020, December 21). *Honorific Speech in Japanese - Kenjougo (謙讓語)*. Learn Japanese, Korean, Cantonese, Chinese, Thai, Arabic in NYC or Online. <https://www.hillslearning.com/articles/honorific-speech-in-japanese-kenjougo>
27. Hills Learning. (2021, October 11). *Honorific Speech - Sonkeigo (2nd Article of 3)*. Learn Japanese, Korean, Cantonese, Chinese, Thai, Arabic in NYC or Online. <https://www.hillslearning.com/articles/honorific-speech-sonkeigo-2nd-article-of->

28. Ide, S. (1982). Japanese sociolinguistics politeness and women's language. *Lingua*, 57(2-4), 357-385. [https://doi.org/10.1016/0024-3841\(82\)90009-2](https://doi.org/10.1016/0024-3841(82)90009-2)
29. Ide, S. (1982). *Japanese Sociolinguistics' Politeness and Women's Language* //Lingua. Vol. 57. No 2-4.
30. Liu, X., & Allen, T. J. (2014). *A Study of Linguistic Politeness in Japanese*. Open Journal of Modern Linguistics, 4, 651-663.
31. Lobner, S. (2002). *Understanding semantics*. London: Arnold Publishers.
32. Matsumoto, Y. (1988). *Reexamination of the Universality of Face: Politeness Phenomena in Japanese*. Journal of Pragmatics, 12, 403-426.
33. Mizutani, O., & Ashby, J. (1996). *Japanese: The Spoken Language in Japanese Life*. Japan Times.
34. Mizutani, O., & Mizutani, N. (1991). *How to Be Polite in Japanese* (0 ed.). The Japan Times.
35. Ohso, M. (1983) *Invitation, Polite Order, Personal Request and Begging* //PJL. Vol. 9.
36. Rahayu, E. T. (2013). The Japanese Keigo Verbal Marker. *Advances in Language and Literary Studies*, 4(2), 104-111. <https://doi.org/10.7575/aiac.all.v.4n.2p.104>
37. Suzuki, T. (1978) *Japanese and the Japanese*. Tokyo-New York-San Francisco.
38. Takekuro, M. (2006). From Keigo 'Honorifics' to Keii-Hyougen 'Respect Expressions': Linguistic Ideologies of Japanese Honorifics. *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 32(1), 401. <https://doi.org/10.3765/bls.v32i1.3477>
39. Tanaka, L. (2004). *Gender, Language and Culture. A Study of Japanese Television Interview Discourse*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
40. 奥山益朗. (1983). *敬語の正用と誤用*. 大修館書店.
41. 我孙子武丸. (2017). *殺戮にいたる病*. 講談社.
42. 芥川龍之介. (1919). *地獄変, 藪の中*. 新潮社.
43. 岩淵悦太郎. (1979). *悪文*. 東京：日本評論社.
44. 宮崎駿. (2001). *魔女の宅急便*. 徳間書店.
45. 宮崎駿. (2005). *ハウルの動く城*. VIZ BOOKS.

- 46.宮崎駿. (2006). *もののけ姫*. VIZ Media LLC.
- 47.宮崎駿. (2015). *風立ちぬ*. 大日本絵画.
- 48.宮沢賢治. (1966). *セロひきのゴーシュ*. 福音館書店.
- 49.空知秀秋. (2019). *銀魂*. 集英社
50. *敬語と敬語意識* (No. 11). (1957, January). 国立国語研究所.
- 51.江戸川乱歩. (1987). *D坂の殺人事件*. 東京創元社.
- 52.三上延. (2011). *ビブリア古書堂の事件手帖*. アスキー・メディアワークス.
- 53.枢やな. (2021). *黒執事* (Vol. 1, 5, 24). Square Enix.
- 54.石井まさこ (1983). *高校生の敬語の調査*. 日本語研究.
- 55.石野博. (1977). *ニュースの敬語*. 大修館書店.
- 56.川上未映子& 村上春木. (2017). *みみずくは黄昏に飛びたつ*. 新潮社.
- 57.村上春木. (1997). *ねじまき鳥クロニクル*. 新潮社.
- 58.村上春木. (2002). *神の子どもたちはみな踊る*. 新潮社.
- 59.村上春木. (2004). *ダンス・ダンス・ダンス*. 講談社.
- 60.村上春木. (2009). *ノルウェイの森*. 小段社.
- 61.村上春木. (2010). *IQ84*. 新庁舎.
- 62.村上春木. (2016). *女のいない男たち*. 文藝春秋.
- 63.村上春木. (2016). *職業としての小説家*. 新潮社.
- 64.太宰治. (1985). *人間失格*. 新潮社.
- 65.太宰治. (1987). *斜陽*. 新潮社.
- 66.池井戸潤. (2018). *犬にきいてみる*. Amazon Publishing.
- 67.池田理代子. (2014). *ベルサイユのばら* (Vol. 1). 集英社.
- 68.辻村敏樹. (1967). *現代の敬語*. 共文社.
- 69.柗あおい. (2005). *猫の恩返し*. VIZ Media LLC.
- 70.流加小坂. (2018). *生きてさえいれば*. 文芸社.
- 71.漱石夏目. (2004). *こころ*. 新潮社

要約

日本はその礼儀正しさと他人への敬意で世界中に知られています。日本語の際立った特徴の一つは、さまざまな社会的関係を表現する言語的手段である敬語の存在である。

敬語は社会のヒエラルキー構造に関係しているという事実にもかかわらず、この考えは不完全である。

現在、ヒエラルキーと権力の意味を連帯と親しみやすさの感覚に置き換えて、敬意を表す言葉を非標準的に使用する傾向がある。もちろん、使用状況は非常に多様であるため、ある意味が別の意味を完全に置き換えることはできないが、ある現象のさまざまな形の知覚の共存をより詳細に検討する必要がある。

トピックの関連性は、敬語が進化し変化しているという事実によるものであるため、この傾向を詳細に調査し、この現象を可能な限り正確に体系化する必要がある。

この研究の目的は、構造的および意味的特徴を考慮に入れて、日本文豪における敬語の語彙単位の包括的な分析を行うことである。

第一章では、丁寧さという用語の理論的基礎を探った。また、敬語とその使用の現在の傾向についても調査した。

第二章では、キートークンの構造分析を行った。さまざまなジャンルの文学から単位を取った。それらを品詞に分けた。

第三章では、語彙の意味分析を行った。最初にテーマグループとを調査し、用語のどの解釈が分類とユニット間の関係に一致するかを選択した。